

Türk Dış Politikası'nda “Merkez Ülke” Kavramı ve Enerji Politikası İlişkisi: TürkAkım¹ Boru Hattı Örneği

The Concept of Central Country in Turkish Foreign Policy and Its Relationship With the Energy Policy: The Case of Turkstream Pipeline

Dicle KORKMAZ^a

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi	
Başvuru	14 Nisan 2023
Kabul	18 Eylül 2023
Yayın	10 Ekim 2023
Makale Türü	Araştırma Makalesi

Anahtar Kelimeler

Merkez Ülke,
TürkAkım Boru Hattı,
Karşılıklı Bağımlılık,
Türkiye-Rusya İlişkileri,
Doğal Gaz.

ARTICLE INFO

Article History	
Received	14 April 2023
Accepted	18 September 2023
Available Online	10 October 2023
Article Type	Research Article

Keywords

Central Country,
Turkstream Pipeline,
Interdependence,
Türkiye-Russia Relations,
Natural Gas.

ÖZ

Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) yürüttüğü dış politikanın temellerinden biri “merkez ülke” kavramıdır. Türkiye'den geçen/geçecek doğal gaz boru hatlarının Türkiye'nin “merkez ülke” olmasına katkı sağladığı ve bölgedeki önemini artırdığı iddiası AKP anlatısında önemli bir yer tutmaktadır. Merkez ülke kavramı, AKP Hükümetleri'nde Dışişleri Bakanlığı ve Başbakanlık yapmış olan Ahmet Davutoğlu tarafından ortaya atılmış olsa da AKP anlatısında süreklilik taşımaktadır. Bu çalışma, merkez ülke kavramını işlemselleştirerek Rusya'dan Türkiye'ye doğal gaz taşıyan TürkAkım Boru Hattı örneğinde söz konusu iddiayı sorgulamaktadır. İlk olarak TürkAkım Boru Hattına ilişkin Anlaşma hükümlerini ve Boru Hattı'ndan geçen doğal gaz kontratlarına ilişkin müzakere sonuçlarını incelemiş ve “güç edinimi” ve “ekonomik aktarım hatları üzerinde kurulu olma” değişkenlerinde artış olup olmadığını tespit etmiştir. İkinci olarak, Robert Keohane ve Joseph Nye'in (2012) karşılıklı bağımlılıkta asimetrik gücü ölçmek için geliştirdikleri “kırılganlık” ve “hassasiyet” kriterlerini kullanarak Türkiye'nin “bölgesel politikaları belirleyebilme kapasitesi”ni analiz etmiştir. Bu çalışma, TürkAkım müzakerelerinin başladığı ve sona erdiği 2014-2016 yıllarında taraflar arasındaki asimetrik karşılıklı bağımlılığı tespit etmekte ve müzakerelerdeki dengesizliği ortaya koymaktadır. Makale, merkez ülke kavramını işlemselleştirerek ve AKP anlatısında merkez ülke ile doğal gaz boru hatları arasında kurulan ilişkiyi sorgulayarak alanyazına katkı yapmayı amaçlamaktadır.

ABSTRACT

The concept of “central country” has been one of the foundations of the foreign policy of the Justice and Development Party (JDP). The argument that the natural gas pipelines passing/to pass through Türkiye contribute to Türkiye's becoming a central country and increase its significance in the region has been important in the JDP's narrative. Although the concept of central country was introduced by Ahmet Davutoglu who served as the Minister of Foreign Affairs and the Prime Minister in the JDP governments, it has a continuity in the JDP narrative. Operationalizing the concept of central country, the research questions this argument in the case of the TurkStream Pipeline, which carries natural gas from Russia to Türkiye. First of all, it examines the related articles of the Agreement on the TurkStream Pipeline and the results of negotiations on natural gas contracts passing through the Pipeline and determines the extent to which there is an increase in the variables of “acquisition of power” and “to be located within the economic transmission lines”. Secondly, it analyses Türkiye's “capacity to determine regional policies” by utilizing the criteria of “vulnerability” and “sensitivity”, which were developed by Robert Keohane and Joseph Nye (2012) to measure the asymmetrical power in an interdependence. This study identifies the asymmetrical interdependence between the parties in 2014-2016, when the TurkStream negotiations started and ended, and portrays the imbalance in the negotiations. The article aims to contribute to the literature by operationalizing the concept of central country and questioning the relationship between this concept and natural gas pipelines in the JDP narrative.

¹ Makalede boru hattının ismi, Rusya ile Türkiye arasında yapılan Anlaşma'da yer alan şekliyle kullanılmaktadır.

^a Dr. Öğr. Üyesi, Antalya Bilim Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Antalya, E-Posta: dicle.korkmaz@antalya.edu.tr, ORCID: https://orcid.org/0000-0003-3736-1910

Yazarlar bu çalışmanın tüm süreçlerinin araştırma ve yayın etiğine uygun olduğunu, etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine uyduğunu beyan etmiştir. Aksi bir durumda Akdeniz İİBF Dergisi sorumlu değildir.

EXTENDED SUMMARY

Problem and the Research Question: The concept of “central country” has been one of the foundations of the foreign policy of the Justice and Development Party (JDP). A direct linkage between being a central country and projects in the sphere of energy is present in the JDP’s narrative. Within this context, it is argued that all natural gas pipelines passing Türkiye contribute to the goal to be a central country. Not only the former Prime Minister and Minister of Foreign Affairs Ahmet Davutoglu who introduced the concept to Turkish foreign policy but also other JDP-affiliated politicians have referred to this linkage. To question the validity of this argument, we first need to explore the variables of the concept of the central country and then measure whether there is an increase in each of the variables regarding a specific pipeline. Accordingly, this article answers the question on the extent to which the TurkStream Pipeline contributes to Türkiye’s being a central country.

Literature Review: There are studies in the literature, in line with the JDP’s argument, arguing that natural gas pipelines increase Türkiye’s regional importance (Furuncu, 2018a; Furuncu, 2018b; Kim ve Blank, 2016) and contribute to Türkiye being a central country and natural gas trading hub (Karagöl ve Kaya, 2014; Karagöl et.al., 2016; Frackel, 2013; Karagöl ve Kızılkaya, 2015) and claiming that Türkiye to become an energy center in case the country reaches natural gas fields around (Atesoglu Guney, 2016). However, there are also studies critical of this narrative. They highlight the requirements to become a natural gas trading hub, such as the establishment of a liberal market and the removal of restrictive clauses in natural gas contracts (Bilgin, 2011; Soysal et.al., 2012; Akturk 2010; Kakisim 2020; Tagliapietra 2014; Yilmaz Bozkus, 2019; Cevikoz, 2016; Karan vd., 2014; Winrow, 2014; Roberts, 2010; Ersen ve Celikpala, 2019; Eminoglu, 2015). Regarding the question of the impact of natural gas pipelines on Türkiye’s importance, some studies underline the need of energy companies active in regional and global exploration fields (Kolbay, 2010; Petroturk, 2010; Global Enerji, 2011). Additionally, there are also arguments on Türkiye’s poor record of negotiations on natural gas pipelines (Ozdemir, 2017; Dastan, 2018).

This study derives from the necessity to identify the variables of the concept of the central country and to measure the increase in each of the variables when making an argument on the linkage between natural gas pipelines and the importance of Türkiye. The article contributes to the literature by operationalizing the concept of “central country” with the utilization of Davutoglu’s speeches and declarations on the concept of the central country and measuring the variables in the case of the TurkStream Pipeline.

In its efforts to measure these variables, the article utilizes Keohane and Nye’s (2012) concept of asymmetric interdependency and the criteria of vulnerability and sensitivity to measure power asymmetries. There are some other studies in the literature (Kakisim, 2019; Demiryol, 2018; Kostem, 2018; Furuncu, 2018a) employing the concept of asymmetric interdependency and applying the same criteria, however, this article differentiates from the

others by applying the criteria to the TurkStream Pipeline negotiations to measure the power asymmetry.

Methodology: The article conducts a content analysis of Davutoglu’s speeches and declarations for the period of 2004-2013 on the concept of central country. It identifies three variables, which are, “acquisition of power”, “to be located within the economic transmission lines” and Türkiye’s “capacity to determine regional policies”. To understand whether there is an increase in each of the variables regarding the TurkStream Pipeline, the article examines the provisions of the Intergovernmental Agreement and results of the negotiations on natural gas contracts passing through this Pipeline, and applies the criteria to measure asymmetric interdependency developed by Keohane and Nye (2012). The article derives from their claim that one of the parties that is less dependent in an asymmetric interdependency has more power to have an impact on the result of negotiations. Within this scope, the article utilizes the residual supply index to measure the vulnerability criterion. For the criterion of sensitivity, it examines the impact of Russian sanctions against Türkiye by analyzing the changes in Türkiye’s foreign trade with Russia and its efforts to diversify suppliers.

Results and Conclusions: There is an increase in the variable of “to be located within the economic transmission lines” since the second onshore section of the TurkStream Pipeline carries 15.75 bcm of natural gas to the European Union.

Examination of the Intergovernmental Agreement and results of the negotiations on natural gas contracts passing through the Pipeline demonstrates that there is no increase in the “acquisition of power” variable. The fact that the first onshore section transports natural gas to Türkiye is significant in terms of the security of supply rather than the acquisition of power. The Agreement foresees the second onshore section to be constructed by a joint venture consisting of BOTAS and Gazprom with equal shares. This company would have the exclusive right to determine the operation rules and the tariffs. It is stated in the Agreement that the first and second onshore sections would be transporting only Russian gas, and the second section to be exempted from Turkish national transmission lines and Türkiye’s liberal market rules for third-party access and unbundling. In addition, any kind of activities regarding construction, repair, operation and transportation would be excluded from taxes and fees. These articles of the Agreement demonstrate the weakness in terms of this variable. Moreover, the construction of the second onshore section rather than utilizing the Turkish transmission lines to transport Russian gas to the European border does not increase the power of Türkiye. These findings are in line with Ozdemir (2017), who argues that Türkiye becomes an energy corridor rather than a transit state or a natural gas trading hub. Furthermore, there has not been any change in the restrictive clauses of natural gas contracts, which are one of the barriers for Türkiye to be a trading natural gas hub, in three negotiation rounds between Turkish companies and Gazprom. Such a change would contribute to Türkiye acquiring power as spot and futures prices would be determined at the trading natural gas hub.

Regarding the third variable of “capacity to determine regional policies”, the article questions whether Türkiye

was successful in having an influence on the TurkStream Pipeline negotiations. Within this scope, it measures the power asymmetry in the negotiations by utilizing Keohane's and Nye's (2012) criteria of vulnerability and sensitivity. Accordingly, it questions whether Türkiye had alternative gas suppliers and the extent to which it was affected when Russia made changes in the interdependency. It finds out that Türkiye was able to meet 83,52 percent of its consumption in case of a lack of Russian supplies in 2016. The impact of Russian sanctions on the Turkish economy, and Türkiye's energy diplomacy for alternative suppliers demonstrate the country's sensitivity when there is a change in interdependency. The article identifies the asymmetrical interdependence between Türkiye and Russia in 2014-2016, when the TurkStream negotiations started and ended. As a result of the power asymmetry during the negotiations, Türkiye was not successful in influencing the outcome of the negotiations as the content of the Intergovernmental Agreement shows. This is in line with Dastan's (2018) argument for Türkiye's inability to use its leverage in negotiations. Bearing all these in mind, it is not possible to claim that the TurkStream Pipeline led to an increase in Türkiye's capacity to determine regional policies.

One of the important findings of the article is that the asymmetrical interdependence among the parties caused weakness for Türkiye in the negotiations, reduced its capacity to determine regional policies, and led to lack of provisions that would increase the acquisition of power. This is in line with Keohane and Nye's (2012) approach that the less dependent party in an asymmetric interdependence is stronger in negotiations and able to influence the result of the negotiations. This finding is complementary to Dastan's (2018) claim that Türkiye could not manage the TurkStream negotiations well.

Bearing in mind the variables of the concept of central country and all the findings, the article has two impacts on future academic studies and policy-making processes. First of all, the variables of the concept of the central country which has a continuity in the JDP's narrative can be used in all situations where the concept is used. Secondly, it is obvious that Türkiye may experience similar consequences with whom it has asymmetrical interdependence. Therefore, any moves that will reduce or eliminate asymmetry will strengthen Türkiye's hand in negotiations and increase its acquisition of power.

1. Giriş

Dönemin Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Berat Albayrak, 2017 yılında İstanbul'da gerçekleştirilen Dünya Petrol Kongresi'nde Türkiye'nin enerji politikasının sadece ticari çıkarlarla yürütülmediğini, barışı sağladığını ve refahı destekleyici olduğunu ifade etmişti. Konuşmasında Türkiye'nin "Barış için Paylaş" sloganını benimseyerek "bölgesel enerji projeleri için bir oyun kurucu ve güvenilir bir ortak olarak en önemli bölgesel aktörlerden" (World Energy TV, 2017) olduğunun altını çizmişti.

Albayrak'ın vurguladığı "oyun kuruculuk", Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) 2002 yılından itibaren

yürüttüğü dış politikanın temellerinden "merkez ülke" kavramına dayanmaktadır. Kavram, "çok taraflı manevra kabiliyeti sayesinde kurucu, yapıcı ve düzen kurucu bir ülke" (Yeşiltaş ve Balcı, 2011: 3) anlamında kullanılmaktadır. Her ne kadar Türk Dış Politikası'nda merkez ülke kavramı, AKP Hükümetleri'nde Dışişleri Bakanlığı ve Başbakanlık yapmış olan Ahmet Davutoğlu tarafından ortaya atılmış olsa da, AKP anlatısında bu kavram süreklilik taşımaktadır. Bu kapsamda, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Türkiye'nin "diplomaside merkez ülke konumunu güçlendirmekte" (Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, 2022) olduğu söylemi, Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun "Etke[li]n bir ülkeyiz, oyunu da kuruyoruz, ülkemizin hilafına kurulan oyunları da bozuyoruz" (Dışişleri Bakanlığı, 2022) ifadesi ve Türkiye'nin önemli kararların şekillendiği "ağırlık merkezi"ne (Bingöl Valiliği, 2022) dönüştüğü iddiası örnek olarak gösterilebilir. Enerji politikasıyla ilişkili olarak ise Çavuşoğlu'nun "enerjide de oyun kurucu oluyoruz" (Çavuşoğlu, 2020) ifadesi ve yine Erdoğan'ın ülkeyi "küresel enerji merkezlerinden biri haline getirme" (Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, t.y.) hedefi örnek verilebilir. Bu anlayışın bir yansıması olarak, Türkiye'den geçecek boru hatlarının Türkiye'nin önemini artıracığı ve merkez ülke olmasına katkı sağlayacağı söz konusu anlatıda yerini bulmaktadır (Korkmaz, 2021: 120-126).

Alanyazında AKP anlatısına benzer şekilde boru hatlarının Türkiye'nin önemini artırdığını (Furuncu, 2018a; Furuncu, 2018b; Kim ve Blank, 2016), Türkiye'nin merkez ülke ve doğal gaz ticaret merkezi² (*natural gas trading hub*) olmasına katkı sağlayacağını (Karagöl ve Kaya, 2014; Karagöl vd., 2016; Frackel, 2013; Karagöl ve Kızılkaya, 2015) ve Türkiye'nin çevresindeki gaz kaynaklarına erişimin sağlanması halinde enerji ticaret merkezi olabileceğini (Ateşoğlu Güney, 2016) iddia eden çalışmalar bulunmaktadır. Buna karşılık, ülkeden geçen doğal gaz boru hatlarının Türkiye'nin doğal gaz ticaret merkezi olması için yeterli olmadığını savunan çalışmalar da alanyazında önemli bir yer tutmaktadır. Bu çalışmalarda Türkiye'nin enerji ticaret merkezi olabilmesini engelleyen faktörler ve alınması gereken önlemler ele alınmaktadır (Bilgin, 2011; Soysal vd., 2012; Aktürk 2010; Kakışım 2020; Tagliapietra 2014; Yılmaz Bozkuş, 2019; Çeviköz, 2016; Karan vd., 2014; Winrow, 2014; Roberts, 2010; Erşen ve Çelikpala, 2019; Eminoğlu, 2015). Ayrıca, Türkiye'nin doğal gaz boru hatlarına ilişkin müzakerelerde elindeki kartları iyi kullanmadığı (Daştan, 2018) ve Azerbaycan ve Rusya için koridor haline geldiğini (Özdemir, 2017) savunan çalışmalar da mevcuttur. Türkiye'nin bölgesel önemiyle ilgili olarak da, Türkiye'nin enerji alanında gücünü artırmasının bölgesel ve küresel düzeyde arama ve üretim faaliyetlerinde aktif yer alacak enerji şirketlerinin varlığıyla mümkün olduğu yönünde görüşler bulunmaktadır (Kolbay, 2010; Petrotürk, 2010; Global Enerji, 2011).

Bu makale, merkez ülke kavramını işlemselleştirerek Türkiye'den geçen doğal gaz boru hatlarının Türkiye'nin merkez ülke olmasına ne derece katkı sağladığı sorusuna yanıt vermeyi amaçlamakta ve yıllık 31,5 milyar m³ Rus gazını Avrupa'ya ve Türkiye'ye taşıma kapasitesine sahip

² Doğal gaz ticaret merkezi, doğal gazın kolaylıkla giriş ve çıkış yapabildiği, çok sayıda oyuncunun yer aldığı, rekabetçi fiyatların oluştuğu, fiyata ve hacme ilişkin risklerin yönetilebildiği, finansal ticaretin

yapılabildiği, şeffaflığın ve esnekliğin hüküm sürdüğü fiziksel veya sanal noktalar (Soysal vd., 2012: 56; International Energy Agency, 2008: 46).

TürkAkım Boru Hattı³ (Figür 1) örneğinde incelemektedir. Makale, merkez ülke kavramının teorik bir çerçeve sunup sunmadığı ya da siyasi olup olmadığı tartışmalarına girmemektedir. Bunun yerine, Davutoğlu'nun 2004-2013 yıllarındaki söylemlerini analiz ederek merkez ülke kavramını işlemsel hale getirmektedir. AKP anlatısında süreklilik gösteren kavramı ölçülebilir hale getirmek için bu yöntem benimsenmiştir. Merkez ülke kavramının işlemselleştirildiği alt bölümde de belirtildiği üzere, söz konusu kavram doğal gaz ticaret merkezinin ötesine geçen bir anlamda kullanılmaktadır. Dolayısıyla makale ekonomiyle ilgili bir terim olan doğal gaz ticaret merkezi olmak için gereken kriterlerin (Heather, 2015: 5-9) ne derece karşılandığı tartışmasını yapmamaktadır. Kavramın işlemselleştirilmesiyle elde edilen değişkenlerde artış olup

olmadığını tespit etmek için Türk Akım Boru Hattı Anlaşması ve Boru Hattı'ndan geçen gazla ilişkin kontratların müzakere sonuçları incelenmiş ve Robert Keohane ve Joseph Nye (2012) tarafından iki taraf arasındaki karşılıklı bağımlılıkta asimetrik gücü⁴ ölçmek için geliştirilen kriterler ve artık arz endeksi kullanılmıştır. Karşılıklı bağımlılık tespit edilirken TürkAkım Boru Hattı'na ilişkin müzakerelerin başladığı, askıya alındığı ve sonlandığı 2014, 2015 ve 2016 yıllarına ait veriler dikkate alınmıştır. Bu yaklaşımla alanyazına katkı yapmayı amaçlamaktadır. Böyle bir analiz, TürkAkım Boru Hattı ile merkez ülke arasında ilişki kuran AKP anlatısının geçerliliğini anlamak ve Türkiye'nin gaz tedarik ettiği ülkelerle olan ilişkilerinin boyutunu ve var olan tehditleri ya da fırsatları kavramak için önem taşımaktadır.

Figür 1. TürkAkım Boru Hattı

Kaynak: BOTAŞ, (t.y.).

2. Merkez Ülke Kavramının İşlemselleştirilmesi

AKP anlatısında yer alan merkez ülke kavramının işlemselleştirilmesi için Davutoğlu'nun çizdiği arka planı anlamak önem taşımaktadır⁵. Davutoğlu (2013a), 1991'de Sovyetler Birliği'nin yıkılmasını "jeopolitik deprem", 11 Eylül 2001 saldırılarını "güvenlik depremi", 2008 finansal krizini ve 2010 Arap Baharı'nı ise "ekonomi politik deprem" olarak nitelendirmiştir (Davutoğlu, 2013a). 11 Eylül'den sonraki süreçte üç aşamanın yaşandığını iddia etmiştir. Buna göre, ABD'nin merkezde olduğu geniş bir koalisyonun oluştuğu psikolojik aşamadan sonra yeni dünya düzeninin esasları belirlenecek, sonrasında ise yeni bir uluslararası düzen oluşana kadar tüm aktörlerin gücünü

artırmaya çalışacağı aşamaya geçilecektir (Davutoğlu, 2004). Davutoğlu, Türkiye'nin yeni dünya düzeninin kuruluşunda yer alması gerektiğini şu şekilde açıklamıştır: "Türkiye'nin bu süreçten kârlı çıkması dış politikada etkin ve dinamik bir vizyon benimsemesine ve gücünü temerküz edebilmesine bağlıdır" (Davutoğlu, 2004).

Etkin ve dinamik vizyondan kastedilen, Türkiye'nin köprü ülke statüsünden merkez ülke statüsüne geçiş yapmasıdır. Davutoğlu, köprü ülkenin görevini "iki entite arasında irtibat kurmak ve bir tarafı diğer tarafa taşımak" (Davutoğlu, 2004) olarak tanımlamış, dolayısıyla köprü ülkenin "kendi bağımsız varlığı olan bir aktör" (Davutoğlu, 2004) olarak değerlendirilemeyeceğini ifade etmiştir.

³ TürkAkım Boru Hattı, Rus gazını Ruskaya kompresör istasyonundan Kırklareli'nin Kiyıköy beldesine taşıyan ve Karadeniz altından geçen iki deniz hattı ile Lüleburgaz'da Türkiye'nin mevcut doğal gaz şebekesine bağlanan ve Türkiye-Avrupa sınırına ulaşan iki kara hattını ifade eder. Denizdeki ve karadaki her bir boru hattı 15,75 milyar m³ gaz taşıma kapasitesine sahip olup toplam kapasite 31,5 milyar m³'tür. TürkAkım Boru Hattı, Rusya'nın Ukrayna'yı dışlayarak Avrupa'ya gaz ulaştırma projelerinin ikincisidir. İlk proje, Karadeniz'in altından geçerek Rusya'dan Bulgaristan'a 63 milyar m³ Rus gaz taşıması planlanan Güney Akım Boru Hattı'ydı. Ancak, boru hattına ilişkin hükümetlerarası anlaşmaların AB mevzuatına aykırı olduğu gerekçesiyle özellikle Avrupa Komisyonu'ndan gelen itirazlar ve üye ülkelerin tavırları nedeniyle Rusya bu projeden vazgeçmiştir. 1 Aralık 2014 tarihinde Türkiye'de yaptıkları konuşmalarda, Putin Güney Akım Boru Hattı'nı iptal ettiğini, Gazprom CEO'su Alexey

Miller ise 63 milyar m³'lük yeni bir boru hattının Türkiye'den geçeceğini ifade etmiştir. Dönemin Enerji Bakanı Taner Yıldız aynı ay içerisinde yeni boru hattını Türk Akım olarak isimlendirmiştir (TRT Haber, 2015).

⁴ Alanyazında, asimetrik karşılıklı bağımlılık kavramının veya asimetrik gücü ölçmek için kullanılan kriterlerin kullanıldığı çalışmalar mevcuttur (Kakışım, 2019; Demiryol, 2018; Köstem, 2018; Furuncu, 2018a). Bu makale ise, söz konusu kriterleri Türkiye-Rusya ilişkilerinde karşılıklı bağımlılığın aksadığı durumlarda bağımlı tarafın müzakere gücünü ölçmek için kullanmakta ve TürkAkım Boru Hattı müzakerelerine uygulamaktadır.

⁵ Bu gereksinim, yazarın Davutoğlu'nun çizdiği arka planı ve merkez ülke kavramını desteklediği anlamına gelmemektedir. AKP anlatısında önem taşıyan merkez ülke kavramının ölçülebilir hale getirilmesi için değişkenlerin tespit edilmesi ve kavramın kullanımındaki arka planın aktarılması gerekmektedir.

Merkez ülke kavramını ise “üzerinde tarihi bakımdan birçok dönüşümler yaşanmış, ekonomik ve kültürel aktarım hatları üzerinde kurulu, çevresini etkileyen ve büyük siyasi entitelere beşiklik etmiş bir ülke” (Davutoğlu, 2013b: 172) şeklinde tanımlamıştır.

Merkez ülke kavramını işlemselleştirirken kullanılacak üç değişkenden biri tanımda yer alan “ekonomik aktarım hatları üzerinde kurulu olmak” özelliğidir. Davutoğlu (2013b: 338-340), merkez ülkenin coğrafi derinlik, tarihi süreklilik ve derinlik, kültürel geçişgenlik ve etkileşim ve ekonomik ünitelerle irtibat şeklinde dört özelliğinin bulunduğunu ifade etmektedir. Ekonomik irtibat kapsamında Türkiye’nin enerji aktarımını bir dış politika aracı olarak kullanmasına değinmektedir. Türkiye’nin yakın çevresinde etkili olabilmesi için ekonomik karşılıklı bağımlılıkların ve Enerji Bakanlığı’nın da “sürecin içinde olduğu bir dış politika yapısı”nın (Davutoğlu, 2013b: 137) önemini vurgulamıştır.

İkinci değişken için yine tanımda yer alan “çevresini etkilemek” ifadesi kullanılacaktır. Davutoğlu (2012a: 4), bölgesel politikaların başka ülkelerce belirlendiği, ülkenin kendisine başka ülkelere biçilen rolleri oynadığı durumlarda otonom dış politikadan söz edilemeyeceğini vurgulamıştır. Merkez ülke kavramını açıklarken tarihin parçası değil öznesi olarak tarihin akışını şekillendirmeye değinmiştir (Davutoğlu, 2013a). Bu kapsamda, statükoyu koruyucu davranışların ve savunmacı tepkiler verenlerin tarihin akışını şekillendiremeyeceklerini ifade etmiştir (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2010). Türkiye’nin coğrafi konumu ve tarihsel bağları nedeniyle “birçok şeyi kendisine çekebilecek, kendisi bunu şekillendirebilecek bir potansiyele sahip” (Davutoğlu, 2013b: 135) olduğunu vurgulamıştır.

Davutoğlu’nun açıklamalarında yer alan ve “çevresini etkilemek”le ilgili olabilecek bazı ifadeler şu şekildedir: bağımsız varlığı olan aktör (Özyılmaz Kiraz, 2021: 506), dışarıdan müdahale olmadan kendi projesini gerçekleştirerek bölgesinde dönüşüm yaratabilme (Davutoğlu, 2013b: 128), düzen kurucu olma (Davutoğlu, 2013b: 351), “büyük potansiyelleri harekete geçirme” (Davutoğlu, 2013b: 230), tarihin akışını şekillendirme (Davutoğlu, 2013a) ve “etrafındaki bölgede belirleyici aktörlerden biri olma” (Davutoğlu, 2013b: 394). Bu ifadeler düşünüldüğünde çevresini etkilemek, “bölgesel politikaları belirlemek” olarak nitelendirilebilir. Bu değişkenin enerji alanına yansımaları, Türkiye’nin enerji projelerini şekillendirmesi olarak somutlaşmakta olup Davutoğlu tarafından Bakü’de aşağıdaki gibi dile getirilmiştir:

...hem enerji hem ulaşım hatlarının Türkiye ile Azerbaycan’ın omurgasını teşkil ettiği bir eksenin gelişmesini arzuluyoruz..... bu coğrafya üzerinde akan petrol ya da doğalgaz ... Türkiye ile Azerbaycan’ın merkezini oluşturduğu bir omurga etrafında şekillensin (Evrensel, 2015).

Üçüncü değişken kapsamında yeni küresel sistem kurulurken Türkiye’nin aktif rol alması için gerekli görülen “gücün temerküzü” (Davutoğlu, 2004) ya da güç edinimi

düşünülmelidir. Davutoğlu, “sahip olduğu etki gücüyle küresel, siyasi, ekonomik, küresel krizlere müdahil olabilen, bu krizlerde etkin bir rol alabilen bir Türkiye” (Özyılmaz Kiraz, 2021: 507) tasavvur etmektedir⁶. Bu durumu “*merkez ülkeden küresel güce geçişin ön aşamaları*” (Davutoğlu, 2013b: 355; orjinal italik) olarak değerlendirmiştir. Türkiye’nin uluslararası sistemin istikrara kavuşmasını beklemek ya da kendini uluslararası dinamizme kaptırmak yerine “kendi dinamizminin potansiyelini uluslararası dinamizmin potasında bir güç parametresi haline dönüştürebilme çabası” (Davutoğlu, 2012b: 10) içine girmesi gerektiğini ifade etmiştir. Davutoğlu, merkez ülke ile güç edinimi arasındaki ilişkiyi açıkça ortaya koymuştur: “Türkiye dış politikasını etkin kılacak biçimde güç temerküz etmelidir” (Davutoğlu, 2013b: 16). Gücü oluşturan etmenler kapsamında tarih, coğrafya, nüfus ve kültürün yanısıra ekonomik, teknolojik ve askeri kapasiteyi içeren potansiyel kapasiteyi saymış ve enerji konusunun “potansiyel kapasitenin en stratejik unsurları arasında” (Davutoğlu, 2012b: 46) olduğunu belirtmiştir. Benzer şekilde, merkez ülke-köprü ülke ayrımını aktör-yapı ilişkisinde “belirleyen ve belirlenen devlet” kavramları üzerinden açıklayan Ali Aslan (2018: 20) da gücün artırılmasının materyal kapasiteye bağlı olduğunu ifade etmiş ve kapasitesi artan ülkelerin failliğinin arttığını ve belirleyen devlete dönüştüğünü iddia etmiştir. Bu kapsamda, askeri güç ve ekonomik ve teknolojik kalkınmışlık seviyesine ek olarak yeraltı kaynakları ve enerji ağları gibi sabit faktörlerin de önemli olduğunu belirtmiştir.

Davutoğlu, her ne kadar enerji politikaları söz konusu olduğunda güç ediniminin ayrıntılarına değinmese de, AKP anlatısına göre merkez ülkenin gücünü artıracak unsurlar içerisinde Karadeniz ve Doğu Akdeniz’de yapılan hidrokarbon keşifleri, nükleer ve yenilenebilir enerjiye yapılan yatırımlar, kurulacak bir enerji merkezi ve Türkiye’den geçecek doğal gaz boru hatları sayılabilir (Ertem, 2017; Aslan, 2018). AKP anlatısında enerji merkezi, “Ceyhan ve Aliğa teslimli ürünlerin işlem gördüğü, Karadeniz ve Akdeniz’de referans fiyat oluşturma gücüne sahip bir enerji ticaret merkezi” (Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2017: 84) anlamında kullanılmaktadır. Enerji merkezinin doğal gaz alanındaki yansımaları ise doğal gaz ticaret merkezidir. Ülkeden geçen doğal gaz boru hatlarının Türkiye’nin doğal gaz ticaret merkezi kurmasına katkı yaptığı iddiası AKP anlatısında yaygın olarak görülmektedir. Bu anlatının en iyi örneklerinden biri için Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın Azeri gazını Türkiye’ye ve Avrupa’ya taşıyan Trans Anadolu Boru Hattı’nın (*Transanatolian Pipeline-TANAP*) açılışında Türkiye’nin “bölgesel enerji hatlarının merkezi yani hub’ı olma vizyonuna TANAP’la bir adım daha yaklaştığı” ifadesi verilebilir (Vatan, 2018). Dönemin Enerji Bakanı Albayrak da Azeri gazını Türkiye-Yunanistan sınırından İtalya’ya taşıyan Trans Adriatik Boru Hattı’yla birlikte TANAP projesinin “bölgede gaz-gaza [gazın gazla] rekabetinin daha da artırılması ve etkin, güvenilir piyasaların inşa edilmesi anlamında bir başarı öyküsü” (Star, 2016) olarak değerlendirmiştir. Albayrak,

⁶ Davutoğlu’nun açıklamalarında yer alan “büyük potansiyelleri harekete geçirme” (Davutoğlu, 2013b: 230) ve düzen kurucu ülke olma aynı zamanda küresel güce erişmeye de atıf yapmaktadır. Davutoğlu, merkez ülkenin “küresel ilişkilerini bölgesel misyonları içinde” (Davutoğlu,

2013b: 83) kurduğunu vurgulamış ve Türkiye’nin “küresel konularda devrede olmaya gayret eden; bütün uluslararası platformlarda varlığını gösteren bir ülke” (Davutoğlu, 2013b: 355) olduğunu ifade etmiştir.

benzer şekilde, Rus gazını Rusya'dan Kıyıköy'e taşıyan TürkAkım Boru Hattı'nın da Türkiye'yi enerji ticaretinde merkez ülke konumuna getirme hedefinin "önemli yapıtaşlarından" (Yeni Asır, 2018) olduğunu dile getirmiştir.

Boru hatlarının Türkiye'nin bölgedeki önemini artırarak merkez ülke olmasına katkı sağladığı iddiasının en iyi örneklerinden biri "enerji sektörünün gücüne güç katacak" (TANAP, t.y.) proje olarak tanıtılan TANAP hakkında Enerji ve Tabii Kaynaklar Eski Bakanı Taner Yıldız'ın sözleridir: "boru hatları Türkiye'den ne kadar fazla geçerse Türkiye'nin stratejik önemini o kadar artacağını biliyoruz, bu şüphesiz önemli bir gerçek" (Türkiye Büyük Millet Meclisi Dışişleri Komisyonu, 2012: 11). Benzer şekilde, Rus gazını Türkiye aracılığıyla Avrupa'ya taşıyan TürkAkım Boru Hattı'nın Rusya ile Türkiye arasındaki karşılıklı bağımlılığı artırdığı AKP anlatısında vurgulanan bir husustur. Meclis tutanaklarında geçen "projenin taraflar için karşılıklı bir fayda getirmesi, fayda üretmesi" (Türkiye Büyük Millet Meclisi Dışişleri Komisyonu, 2016) ve "Rusya bize bağımlı hale geliyor" (Türkiye Büyük Millet Meclisi Dışişleri Komisyonu, 2016: 16) ifadeleri bu kapsamda örnek olarak verilebilir⁷. Yeni doğal gaz tedarikçilerinin ortaya çıktığı ve "hidrolik kırılma" gibi teknolojilerin geliştiği bir dönemde, Rus gazının AB'ye ulaştırılmasında Türkiye'nin önemli bir aktör olduğu, AKP'ye yakın çevrelerce de dile getirilmektedir (Korkmaz, 2021: 120-127; Ateşoğlu Güney, 2018: 45-52; Karagöl, 2016; Karagöl, 2017).

AKP anlatısına göre, merkez ülke kavramının değişkenleri düşünüldüğünde, boru hatları ile merkez ülke ilişkisinin üç boyutu vardır. Söz konusu anlatı, boru hatlarının Türkiye'nin ekonomik aktarım hatlarının üzerinde kurulu olmasına katkı sağladığı, boru hatları müzakerelerinde Türkiye'nin bölgesel politikaları belirlediği ve Türkiye'den geçen boru hatlarının ülkenin gücünü artırdığı önermelerine dayanmaktadır. Dolayısıyla, AKP anlatısına göre ekonomik aktarım hatları üzerinde kurulu olma ile güç edinimi değişkeni arasında bir ilişki mevcuttur. Güç edinimi boru hatlarıyla sınırlı değildir ve doğal gaz ticaret merkezini de içermektedir. Öte yandan, bölgesel politikaları belirleme değişkeni merkez ülke kavramının jeopolitik bir anlam taşıdığını göstermektedir.

TürkAkım Boru Hattı örneğinde söz konusu üç önermenin doğruluğunu sorgulayabilmemiz için ekonomik aktarım hatlarının üzerinde kurulu olma ve güç edinimi değişkenlerinde artış olup olmadığını tespit etmemiz ve bölgesel politikaları belirleme değişkeni kapsamında TürkAkım Boru Hattı müzakerelerindeki Türkiye'nin gücünü incelememiz gerekmektedir. Ekonomik aktarım hatları üzerinde olma ve güç edinimi değişkenlerinde artış olup olmadığını tespit etmek için TürkAkım Boru Hattına İlişkin Hükümetlerarası Anlaşma'yı ve TürkAkım Boru Hattı'ndan geçen doğal gaz kontrat müzakerelerinin sonuçlarını incelememiz yeterli olacaktır. Türkiye'nin merkez ülke/oyun kurucu olarak müzakerelere yön verebilme gücünü anlayabilmek için ise makalede Robert Keohane ve Joseph Nye (2012) tarafından geliştirilen

"karşılıklı bağımlılık (*interdependence*)" kavramı kullanılacaktır.

Keohane ve Nye (2012: 7-8), karşılıklı bağımlılık terimini taraflar arasında gerçekleşen uluslararası işlemlerde karşılıklı etkinin yaşandığı durumlar için kullanmaktadır. Karşılıklı bağımlılık hareket serbestisini kısıtladığı için bağımlılığın olduğu ilişkilerde her zaman bir maliyetin olduğunu, dolayısıyla maliyetin olmadığı durumların karşılıklı bağımlılık yerine "bağlantılılık/bağlılık (*interconnectedness*)" olarak adlandırılması gerektiğini vurgulamaktadır. Keohane ve Nye, karşılıklı bağımlılıkta karşılaşılabilecek fayda ve maliyet hususunda iki konunun altını çizmektedir. Birincisi, faydanın mı maliyetin mi öne çıkacağı ilişkinin niteliğine ve tarafların bağlı olduğu değerlere göre değişebilir. Dolayısıyla, karşılıklı fayda her koşulda gerçekleşmeyebilir. İkinci olarak, karşılıklı bağımlılık dengeli olmayabilir. Buna göre, asimetrik ilişki, güç dağılımındaki asimetriklikle ilgili olmayıp bağımlılığın asimetrik olmasıdır (Arı, 2004: 423). Bağımlılıktaki asimetri, taraflardan daha az bağımlı olanın müzakerelerde daha güçlü olmasına imkan vermektedir. Güçlü olmaktan kastedilen, kaynaklar üzerinde kontrol veya sonucu etkileme potansiyelidir (Keohane ve Nye, 2012: 8-9). Keohane ve Nye'in yaklaşımı, makalenin amacı göz önüne alındığında, karşılıklı bağımlılığın asimetrik olup olmadığını ve Türkiye'nin müzakere sonucunu etkileyip etkilemediğini anlayabilmek için önem taşımaktadır.

Keohane ve Nye (2012: 10), karşılıklı bağımlılıkta tarafların gücünü anlayabilmek için iki kavramın önemli olduğunu altını çizmektedir. Birinci kavram olan "kırılganlık (*vulnerability*)", bağımlılık aksadığında dezavantajlı durumda olan tarafın alternatiflerinin olup olmaması ve bu alternatifleri gerçekleştiriminin maliyetinin boyutuyla ilgilidir (Keohane ve Nye, 2012: 10). Makale kırılganlık kriterini kullanarak Türkiye'nin Rusya'dan doğal gaz ithalatı kısıtlandığında ya da kesildiğinde alternatifleri olup olmadığını incelemektedir. İkinci kavram olan "hassasiyet (*sensitivity*)", karşılıklı bağımlılık ilişkisindeki değişikliklere yanıt verebilme derecesini ifade etmektedir. Başka bir deyişle, taraflardan biri için bağımlılık aksadığında söz konusu tarafın doğan maliyetlerden ne derece etkilendiğiyle ilgilidir (Demiryol, 2018: 1452). Bu kavram, iki temel soruyu yanıtlamaktadır: Değişikliğin diğer ülkede maliyet yaratan etkisinin büyüklüğü nedir? Değişikliğin diğer ülkede maliyet yaratan değişiklikler gerektirme hızı nedir? Aynı şekilde bu makale de hassasiyet kavramını kullanarak Rusya'nın bağımlılık ilişkisini sektöre uğratabilecek herhangi bir hamlesinde Türkiye'nin karşı karşıya kaldığı maliyetin büyüklüğünü ve Türkiye'yi etkileme hızını analiz etmektedir (Köstem, 2018: 13; Keohane ve Nye, 1989: 12-13). Makale, söz konusu iki kriterin kullanımıyla TürkAkım Boru Hattı örneğinde Türkiye ile Rusya arasındaki karşılıklı bağımlılıktaki güç ilişkisini analiz etmektedir.

⁷ TürkAkım Boru Hattı henüz plan aşamasında dahi değilken, dönemin Enerji Bakanı Yıldız Türkiye'nin Rusya'yla olan ilişkilerinde karşılıklı bağımlılık yaratmanın temel hedeflerden biri olduğunu ifade etmiştir: "Rusya Federasyonu'yla, açıkça söylemem lazım ki, temel

hedeflerimizden bir tanesi karşılıklı bağımlılık oluşturmaktır; tek tarafı değil, karşılıklı bağımlılık oluşturmaktır. Bunu biz açık açık söylüyoruz" (Türkiye Büyük Millet Meclisi Dışişleri Komisyonu, 2012: 8).

3. TürkAkım Boru Hattı Örneğinde Değişkenlerin İncelenmesi

3.1. Ekonomik Aktarım Hatları Üzerinde Olma ve Güç Edinimi Değişkenlerinin Ölçümü

TürkAkım Boru Hattı'nın Avrupa'ya gaz taşıyan 15,75 milyar m³ kapasitesindeki ikinci kara hattı düşünüldüğünde boru hattının “ekonomik aktarım hatlarının üzerinde kurulu olma” değişkeninde artışa neden olduğu açıktır. TürkAkım Boru Hattı 2016 yılında faaliyete geçmeden önce, Türkiye'ye ithal edilen Azeri gazının sınırlı bir miktarı⁸ (624 milyon m³) Yunanistan'a ihraç edilmekteydi. Ayrıca, yılda 10 milyar m³ Azeri gazının transit olarak TANAP Boru Hattı'yla taşınmasına ilişkin Hükümetlerarası Anlaşma 2012 yılında imzalanmıştı⁹. Dolayısıyla, TürkAkım Boru Hattı aracılığıyla Avrupa'ya gaz aktarımında miktarsal olarak artış yaşanmıştır.

Güç edinimi değişkeninde bir artış olup olmadığını ölçebilmek için öncelikle Hükümetlerarası Anlaşma hükümlerinin incelenmesi ve boru hattının inşasına ve işletimine dair maddelerin Türkiye'nin gücünde artış yapıp yapmadığının araştırılması gerekmektedir. İkinci olarak, TürkAkım boru hattından geçecek doğal gaza dair kontrat¹⁰ müzakerelerinin Türkiye'nin doğal gaz ticaret merkezi olmasına katkı sağlayıp sağlamadığının incelenmesi gerekmektedir. Zira, ülke topraklarından geçen boru hatlarının söz konusu ülkenin gücünü artırdığı iddiası ilgili boru hattından geçen doğal gaza ilişkin kontratların doğal gaz ticaret merkezi kurulmasına katkı verdiği sürece mümkündür. Doğal gaz ticaret merkezlerinde mevcut ve ileriye yönelik fiyat tespiti yapılması ve bölgesel referans fiyat belirleme potansiyeli nedeniyle güç edinimi elde edilmektedir. Ek olarak, enerji alanında güç ediniminden bahsedildiğinde AKP anlatısında sıklıkla doğal gaz ticaret merkezine atıf yapılmaktadır (Korkmaz, 2021: 120-127). Bununla birlikte, merkez ülke kavramının özellikle bölgesel politikaları belirleme değişkeni hesaba katıldığında söz konusu kavramın ekonomik bir terim¹¹ olan doğal gaz ticaret merkezinin ötesine geçtiği açıktır. Dolayısıyla, makale Türkiye'nin doğal gaz ticaret merkezi olmak için serbest bir piyasanın kurulması gibi ekonomik gerekleri ne derece yerine getirdiğini ölçmemektedir. Bunun yerine, Boru Hattı'ndan geçen doğal gaz kontrat müzakerelerinin doğal gaz ticaret merkezi olmasına katkı yapıp yapmadığını sorgulamaktadır.

3.1.a. Hükümetlerarası Anlaşma

TürkAkım Boru Hattı'nda sahiplik, işletim hakkı ve boru hattına uygulanacak kurallar Hükümetlerarası Anlaşma'da belirlenmektedir. Karadaki hatlardan Türkiye'ye gaz sağlayacak birinci hattın BOTAS tarafından inşa edilmesi ve işletilmesi öngörülmüştür. Karadaki birinci hattın Rusya'dan Türkiye'ye doğrudan gaz ulaşımına imkan verdiği düşünüldüğünde Türkiye'nin arz güvenliği açısından önemli olduğu açıktır. Zira, 2006 ve 2008 yıllarında Rusya ile Ukrayna arasındaki gaz ihtilafları nedeniyle AB'de yaşanan gaz kesintilerinde görüldüğü

üzere tedarikçi ülke ile ithalatçı ülke arasında doğrudan ulaşımın sağlanması önem taşımaktadır. Ancak, bu durumu “güç edinimi” yerine arz güvenliği kapsamında değerlendirmek uygun olacaktır.

Anlaşma, Avrupa'ya taşınacak gaz için Türkiye'den geçecek ancak Türkiye'nin iletim sistemine dahil olmayacak yeni bir hattın yapımını öngörmektedir. Kara hattı 2 olarak adlandırılan bu hattın BOTAS ve Gazprom'un yüzde 50 ortaklığında kurulan TürkAkım şirketi tarafından inşa edilmesi ve işletilmesi öngörülmüştür. Bu hatta ilişkin işletim kuralları, hattın kullanımından kaynaklı tarifeler de dahil olmak üzere, TürkAkım şirketinin münhasıran yetkisinde olacaktır. Söz konusu hattın üçüncü tarafların erişimine açık olmayacağı ve ayrıştırma kurallarının geçerli olmayacağı 8. Maddede hükme bağlanmıştır. Ayrıca, 5. Madde'yle Türkiye'deki iletim sistemine bağlanacak ve Türkiye'ye gaz taşıyacak birinci hat ile Avrupa'ya gaz taşıyacak ikinci hattın sadece iki deniz hattından gelen gazı, başka bir ifadeyle Rus gazını, taşıyacağı öngörülmüştür (Türkiye Büyük Millet Meclisi Dışişleri Komisyonu, 2016: 17).

İkinci hattın işletimine dair kısıtlayıcı hükümler, Rusya'nın Avrupa'ya gaz taşıyacak boru hatlarındaki kontrolü bırakmak istemediği şeklinde yorumlanabilir. Birinci hattın sadece Rus gazının taşınması hükmü ise yine Türkiye'ye bir sınırlama getirmektedir. Ayrıca, Anlaşma'nın 7., 9. ve 10. Maddeleriyle TürkAkım Boru Hattı'na ilişkin inşaat, onarım, işletim ve gaz geçişinde Rus şirkete vergi ve ücretlerden muafiyet tanınmaktadır (Türkiye Büyük Millet Meclisi Dışişleri Komisyonu, 2016: 11-15). Bu koşullarda, kara hattı 2'nin inşasıyla Türkiye'nin ulusal iletim sistemini kullanmak yerine yüzde 50 Rusya ortaklığıyla yeni bir hattın inşası ve işletimi söz konusudur. Kara hattı 1'deki sınırlama ve vergi ve ücretlerden muafiyet de göz önüne alındığında Anlaşma'nın Türkiye'nin güç ediniminde artış yaratmadığı açıktır. Özdemir (2017: 119) bu durumu “enerji koridorluğu” olarak nitelendirmiş ve Anlaşma'nın Türkiye'nin transit ülke olmasına dahi izin vermediğini ifade etmiştir.

3.1.b. Doğal Gaz Kontratları

Hükümetlerarası Anlaşma, TürkAkım Boru Hattı'nın inşası ve işletimine ilişkin olup söz konusu Boru Hattı'ndan geçecek doğal gaza ilişkin kontratlarda herhangi bir değişiklik getirmemektedir. Bununla birlikte, Rusya'yla yapılan kontrat müzakereleri Türkiye'nin güç edinimine ilişkin fikir verdiğinden ve kontratlardaki hükümlerin ülkenin doğal gaz ticaret merkezi olmasına katkı sağlama potansiyeli olduğundan doğal gaz kontratlarına ilişkin müzakere sonuçları kısaca ele alınacaktır.

2002 yılında iktidara gelen AKP döneminde 14 milyar m³ gazın taşınmasına ilişkin Rusya'yla üç ayrı müzakere yürütülmüştür. Bunlardan ilki, 2005 yılında yapılan sözleşme devridir. 2001 tarihli 4646 sayılı Doğal Gaz Piyasası Kanunu, BOTAS'ın piyasadaki payını azaltmak

⁸ BOTAS'ın ve doğal gaz ithal eden şirketlerin tedarikçilerle yaptıkları kontratlardaki ihracat yasağı enerji aktarımının miktar olarak çok sınırlı olmasının nedenlerinden biridir.

⁹ TANAP'ın Avrupa'ya gaz taşınması 2019 yılında başlamıştır.

¹⁰ TürkAkım Boru Hattı'ndan Türkiye'nin iç tüketimi için taşınan gaz kontratları 1986 yılında 25 yıllığına imzalanan yılda 6 milyar m³ gaz ithalatına ilişkin Anlaşma'ya ve 1998 yılında imzalanan ve yıllık 8 milyar

m³lük gaz ithalatına ilişkin 23 yıllık ikinci bir Anlaşma'ya dayanmaktadır. Söz konusu Anlaşmalar, Rus doğal gazının Ukrayna üzerinden Rusya-Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı (Batı Hattı) aracılığıyla Türkiye'ye taşınmasını öngörmekteydi. Rusya'nın Ukrayna'yı gaz hatlarının dışında bırakma isteği Batı Hattı'ndan akan gazın TürkAkım yoluyla Türkiye'ye taşınması yolunu açmıştır.

¹¹ Bkz. 2. dipnot.

amacıyla özel sektöre sözleşmelerin devrini öngörmüştür (Resmi Gazete, 2001), ancak bu devrin gerçekleşebilmesi için tedarikçiden ön onay alınması gerekmektedir. Azerbaycan ve İran sözleşme devirlerine sıcak bakmadıkları için bu ülkelerin şirketleri ile BOTAS arasındaki sözleşmeler devam etmiştir. BOTAS'ın Rus doğal gaz şirketi Gazprom'la olan 1998 tarihli Anlaşma'ya dayalı 4 milyar m³'lük sözleşmesi ise 2005 yılında Shell Enerji, Bosphorus Gaz, Enerco Enerji ve Avrasya Gaz firmalarına devredilmiştir. Gazprom'un Shell Enerji dışındaki diğer firmalarda ortaklığının bulunması nedeniyle şirketin Türkiye'de doğal gaz piyasasındaki rolünün güçlendiği ve tedarikçi rolünün dışında ithalatçı ve toptan satıcı kimliği kazandığı çeşitli çevrelerce dile getirilmiştir (Korkmaz, 2021: 194). Rekabet Kurumu, bu yöntemin "ulusal piyasanın rekabetçi yapısının tasarımının tedarikçi ülkelerin şirketleri tarafından belirlenmesi" (Rekabet Kurumu, 2013: 7) riski yarattığına dikkat çekmiştir. Devredilen kontratlar uzun dönemli, petrol fiyatına endeksli, al ya da öde ve ihracat yapmama yasağına ilişkin hükümler içeren kontratlar olup çok sayıda alıcının çok sayıda satıcıyla buluşturulduğu ve fiyatın tespit edildiği doğal gaz ticaret merkezi olmaya katkı yapmamaktadır. Sözleşme devirleri esnasında kontratlarda herhangi bir değişiklik yapılmamıştır.

İkinci müzakere, 2011 sonunda süresi dolan 1986 tarihli 6 milyar m³'lük kontratın yenilenmesi hususunda gerçekleşmiştir. Müzakerelerde Türkiye'nin talepleri, ithal edilecek gaz miktarının artırılarak kontratın yenilenmesini ve fiyat indirimi yapılmasını içermektedir. Yeniden müzakere edilen kontratlarda fiyat mekanizmasının değişmesi sonucu gaz fiyatında yüzde 15'lik indirim alan Avrupalı şirketler gibi Türkiye de benzer bir değişiklik talep etmekteydi (Ediger, t.y.). Dönemin Enerji Bakanı Yıldız, Ekim 2011'de, BOTAS'ın "istenilen indirim oranlarının oluşmaması" (Meclis Haber, 2011) nedeniyle kontratı sonlandıracağını açıklamıştır. Yıldız, Gazprom'un özel sektörle yapacağı kontratlarla gaz akışına devam edileceği beklentisini taşıdığı da eklemiştir (Meclis Haber, 2011). Bu açıklamadan yaklaşık üç ay sonra 27 Aralık 2011 tarihinde Türkiye ile Rusya arasında varılan uzlaşmaya göre gaz miktarında artış öngörülmemiş, BOTAS yerine özel sektörle yenilenecek 6 milyar m³'lük gazla ilgili anlaşmaların daha sonra tamamlanması kararlaştırılmıştır (Gorst ve O'Bryne, 2011). Türkiye'nin 63 milyar m³ Rus gazının Karadeniz altından Avrupa'ya taşıyacak Güney Akım Boru Hattı'nın karasularından geçmesi iznine karşılık gaz fiyatında indirim yapılmasına karar verilmiştir. İndirimin oranı açıklanmamış (Gorst ve O'Bryne, 2011), ancak Türkiye'nin beklediğinden az olduğu iddia edilmiştir (Ediger ve Durmaz, 2011; Ediger t.y.). Bununla birlikte, Türkiye'nin karasularından Güney Akım Boru Hattı'nın geçmesine dair verdiği izin Başkan Vladimir Putin tarafından "yeni yıl hediyesi" olarak nitelendirilmiştir (Hacıoğlu, 2011). Ayrıca, Batı Hattı'nın al ya da öde hükmü gereğince parası ödenen ancak henüz alınmayan 3 milyar m³'lük gazın alımı için bir zeyilname de imzalanmıştır.

Rusya'nın Ukrayna'yı dışlayarak Avrupa'ya gaz ileteceği Güney Akım projesinin Rusya için önemi düşünüldüğünde, Batı Hattı'ndan gelecek gaz kontratlarının yenilenmesine ilişkin müzakereler, Türkiye'nin kontrat maddelerinde değişiklik yapabilmesi için bir fırsat niteliği taşımaktaydı. Ancak müzakere sonucu, ithal edilecek gaz miktarında

artışa ilişkin Türkiye'nin beklentisini karşılamamış ve fiyat indirimleriyle sınırlı kalmıştır. Avrupa'yla olduğu gibi fiyat mekanizmasında bir değişiklik yapılmasını ya da kontratlarda al ya da öde hükümleri ve gaz ihraç etmeme kuralı gibi konularda esneklik getirilmesini içermemiş ve Türkiye'de doğal gaz ticaret merkezi kurulmasına katkı yapmamıştır.

Üçüncü müzakere, 2021 yılı sonunda biten 1998 tarihli Anlaşma'da öngörülen 8 milyar m³'lük kontratın yenilenmesi konusundadır. Söz konusu miktarın 4 milyar m³'ü kontrat yılı sonuna kadar BOTAS tarafından ithal edilmiş, kalan 4 milyar m³'lük kısmına ilişkin sözleşme ise, daha önceden de belirtildiği üzere, özel sektöre 2005 yılında devredilmişti. Gazprom'un Avrupalı şirketlere uyguladığı farklı fiyat mekanizmaları ve kontrat şartları Türkiye'deki özel şirketlerin ve BOTAS'ın da kontratlarında değişiklik taleplerini doğurmuştur (Suphi, 2019: 26-27). 2021 yılı sonunda sona eren kontratlara ilişkin Türkiye'nin pozisyonu Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakan Yardımcısı Alpaslan Bayraktar tarafından "daha esnek kontrat şartları, süreleri ve fiyatlama yapısı" (Hürriyet, 2019) olarak belirtilmiştir. Karadeniz'de bulunan 540 milyar m³'lük doğal gaz rezervi Türkiye'nin pozisyonunu güçlendirirken pandemi sonrası artan talep ve yaşanan arz kısıntıları nedeniyle doğal gaz ticaret merkezlerindeki fiyatların artması Türkiye'nin elini zayıflatmıştır. 2021 yılı sonunda BOTAS'la yapılan yeni kontratın süresi kısalmış ve ithalat miktarında artırım kararı verilmiştir. BOTAS'ın yıllık 5.75 milyar m³'lük gazı 4 yıl boyunca ithal edeceği kararlaştırılmıştır (Diken, 2022). Özel sektörle yapılan yeni kontratlarda yüzde 70 oranında Hollanda doğal gaz ticaret merkezi fiyatına ve yüzde 30 oranında dokuz ay gecikmeli petrol ürünleri fiyatına endekslenen hibrit fiyatlamaya geçildiği haberleri (Haberrus, 2022) gözönünde bulundurulduğunda benzer bir mekanizmanın BOTAS için de geçerli olduğu düşünülebilir. Bununla birlikte, gazı ihraç edebilme hakkının elde edilmesi ve kontratlara al ya da öde koşulları ve günlük sevkiyat hacminin artırılması (Diken, 2021) gibi konularda esneklik kazandırılması hususlarında BOTAS'ın taleplerinin ne derece karşılandığı hakkında basına yansıyan bilgi bulunmamaktadır.

TürkAkım Boru Hattı'ndan geçen doğal gaza ilişkin kontratlardaki kısıtlayıcı hükümlerin Türkiye'nin doğal gaz ticaret merkezi olmasına katkı sağlamadığı açıktır. Dolayısıyla, doğal gaz ticaret merkezi olma hedefi düşünüldüğünde güç edinimi değişkeninde bir artış yaşanmamıştır.

3.2. Bölgesel Politikaları Belirleyebilme Değişkeninin Ölçümü

Her ne kadar TürkAkım Boru Hattı'na İlişkin Anlaşma'nın hükümleri üçüncü değişken olan Türkiye'nin bölgesel politikaları belirleme kapasitesinin sınırlarını gösterse de Türkiye'nin müzakerelerdeki gücünü ayrıntılı olarak incelememiz gerekmektedir. Bu kapsamda, Keohane ve Nye'in (2012) karşılıklı bağımlılık kavramı ve karşılıklı bağımlı olunan ilişkide asimetrik gücü ölçmek için belirledikleri hassasiyet ve kırılabilirlik kriterleri kullanılacaktır. Daha önce de ifade edildiği üzere, karşılıklı bağımlılık asimetrik ise, bağımlı olunan tarafın daha güçlü olduğu, müzakere sonuçlarını etkileme potansiyeli ve kaynaklar üzerinde kontrolü olduğu anlamına gelir (Keohane ve Nye, 2012: 8-9). Bu da bağımlı olunan tarafın

müzakerelere yön verdiği ve bölgesel politikaları belirlediğini gösterir.

Tablo 1. Türkiye ve Rusya Arasında Karşılıklı Bağımlılık

	Türkiye'nin Rusya'ya Bağımlılığı			Rusya'nın Türkiye'ye Bağımlılığı			
	2014	2015	2016		2014	2015	2016
Doğal Gaz İthalatı (EPDK, 2022a: 11)	%54.76	% 55.31	%52.94	Doğal Gaz İhracatı	%13 (Energy Information Administration, 2015: 14)	%13 (Energy Information Administration, 2016: 19)	% 9.4 (Gazprom Group, t.y.: 82)
Petrol İthalatı	%9.67 (EPDK, 2015b: 2)	%17.72 (EPDK, 2016b: 6)	%19.38 (EPDK, 2017b: 8)	Ham Petrol ve Rafine Petrol İhracatı (OEC World, t.y.a; t.y.b.)	%4.51	%4.54	%4.92
Kömür İthalatı (Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü, t.y.a.; t.y.b; t.y.c.; t.y.d: 41)	%29.31	%33.03	%34.31	Kömür İhracatı	%5 (Energy Information Administration, 2015: 20)	%7 (Energy Information Administration, 2016: 27)	%7 (Energy Information Administration, 2017: 28)
Türkiye'de yerleşik Rus yatırımı (Milyon \$) (Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, t.y.)	723	747	723	Rusya'da yerleşik Türkiye yatırımı (Milyon \$) (Köstem, 2018: 21)	135	292	26
Türkiye'nin Rusya'dan Toplam İthalatı (Milyar \$) (Türkiye İstatistik Kurumu, t.y.)	25.2	20.4	15.1	Rusya'nın Türkiye'den Toplam İthalatı (Milyar \$) (Türkiye İstatistik Kurumu, t.y.)	5.9	3.5	1.7
Türkiye'ye gelen Rus turist sayısı (Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, t.y.)	4.482.388	3.652.430	855.714	Coğrafya	Rus petrolünün ulaşımında Türk Boğazlarının kullanımı Türk Akım- ikinci kara hatıyla Türkiye üzerinden 15,75 milyar m ³ AB'ye ihracat kapasitesi		
Nükleer Enerji	Dünyada ilk "yap-işlet-sahip ol" yöntemiyle inşa edilmekte olan 4800 MWe kapasitesindeki nükleer santral projesi. Gerekli ekipman ve ileri teknoloji Rusya tarafından karşılanmaktadır. Farklı ülkelerden şirketler ile Türk şirketlerinin montaj ve inşaat işlerine katılım sağlaması öngörülmüştür (Akkuyu Nükleer, t.y.).			-	-		
Doğal Gaz Piyasası	Bosphorus Gaz, Akfel, Enerco ve Avrasya Gaz şirketlerinde Gazprom Germania ve Gazprombank'ın ortaklıkları			-	-		

Kaynak: Yazarın derlemesi.

Tablo 1, Türkiye ile Rusya arasındaki karşılıklı bağımlılığı özetlemektedir. Tablo, Anlaşma'nın fikir olarak ortaya çıktığı, müzakerelerin başladığı, askıya alındığı ve sonlandığı 2014, 2015 ve 2016 yıllarını kapsamaktadır. Tablodan da görüleceği üzere, Rusya Türkiye'nin enerji piyasası için önemli bir aktördür. 2014-2016 döneminde Türkiye'nin doğal gaz ithalatının yarısından fazlası Rusya'dan yapılmıştır. Türkiye'nin doğal gaz tüketiminde ithalatın oranının yüzde 99 düzeyinde olduğu ve doğal gazın elektrik üretiminde de kullanıldığı¹² hesaba katıldığında Rusya'nın önemi daha iyi anlaşılabilir. Türkiye'nin Rus

petrolü ve kömürü ithalat payında da artış görülmektedir. Rusya, Türkiye'nin kömür ithalatında ilk sırada yer alırken (Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü, t.y.a; t.y.b; t.y.c), petrol ithalatında 2014 yılında Irak ve İran'dan sonra üçüncü sırada 2015 ve 2016 yıllarında ise ikinci sırada yer bulmuştur (Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu [EPDK], 2015b: 2; 2016b: 6; 2017b: 8). Ek olarak, Türkiye'nin ilk nükleer santrali Rosatom tarafından inşa edilmekte olup, yüzde 100 oranından Rusya'nın sahipliğindedir. Nükleer santralden üretilen elektriğe 15 yıl boyunca 12.25 sent/MW üzerinden alım garantisi verilmiştir. Ayrıca,

¹² 2014, 2015 ve 2016 yıllarında elektrik üretiminde doğal gazın payı sırasıyla şu şekilde gerçekleşmiştir: % 47.9, % 37.81, % 32.16 olmuştur (EPDK, 2015a: 5; 2016a: 5; 2017a: 5).

BOTAŞ'ın kontratlarının özel sektöre devredildiği Bosphorous Gaz, Enerco ve Akfel şirketlerinde Gazprom'un Gazmprombank ve GazpromGermania aracılığıyla ortaklıkları ilgili yıllarda mevcuttur. Dolayısıyla, Gazprom kontrat devirleri aracılığıyla Türkiye'deki doğal gaz iç piyasasında 2014-2016 yıllarında aktif olmuştur.

Karşılıklı bağımlılığın diğer tarafında ise Rusya'nın petrol ve doğal gaz taşımacılığında Türkiye'nin jeopolitik önemi ve özellikle doğal gazda Rusya için önemli bir ihracat pazarı olması karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte, tablodan da görüleceği üzere Rusya'nın doğal gaz ihracatında Türkiye'nin payı ilgili yıllarda düşmüştür. Petrol ve doğal gaz ihracatının Rusya'nın federal bütçesinin 2016 yılında yüzde 36'sını (Organisation for Economic Development and Cooperation, 2020) oluşturduğu düşünüldüğünde Türkiye'nin önemi daha iyi anlaşılabilir. Bununla birlikte, 2005 yılında Finlandiya Körfezi'nde Primorsk limanının açılmasından sonra petrol tankeri trafiğinin önemli bir kısmı Baltık Denizi'ne kaydığında Türk Boğazları'ndan geçen Rus petrolünün miktarı azalmıştır. Dolayısıyla, 2004 yılında taşınan günlük 3.4 milyon varil petrol rakamı bir daha gerçekleşmemiştir. 2016 yılından örnek verecek olursak, Türk Boğazları'ndan geçen petrol ve petrol ürünü günlük 2.4 milyon varil olmuştur (Villar ve Hamilton, 2017; Energy Information Administration, 2017). Bununla birlikte, tabloda yer alan doğal gaz, petrol ve kömür ticaretine, doğrudan yabancı yatırım miktarına ve dış ticaret dengesine ilişkin istatistikler karşılaştırıldığında Türkiye'nin bağımlılığının daha fazla olduğu ortaya çıkmaktadır.

Rusya, Güney Akım ve TürkAkım Boru Hatları'nda görüldüğü üzere, doğal gazın taşınmasında rakip boru hatlarıyla rekabette Türkiye'nin işbirliğine ihtiyaç duymaktadır (Barmin, 2017: 131). Sonradan iptal edilen Güney Akım Boru Hattı'nın Türk karasularından geçecek olması o dönemde Türkiye'nin izninin alınmasını gerektirmişti. TürkAkım projesinde ise deniz hattı Türk karasularından geçmektedir. İkinci kara hattı iki tarafın şirketleri tarafından oluşturulan ortak girişim tarafından inşa edilmiş ve işletilmektedir. Her ne kadar TürkAkım Boru Hattı'yla taşınan doğal gaz miktarı AB'nin Rusya'dan ithalatının yüzde 7,4'üne (Elliott, 2021; International Energy Agency, 2022) karşılık gelmekte ise de Rusya'nın Avrupa piyasasına olan kontrat yükümlülüklerini yerine getirmek açısından da önem taşımaktadır (Pirani, 2018).

3.2.a. Hassasiyet ve Kırılganlık Kriterlerinin Kullanımı

TürkAkım müzakerelerinde Türkiye'nin bölgesel politikaları belirleme kapasitesini analiz edebilmemiz için ilk olarak Türkiye ile Rusya arasındaki doğal gaz bağımlılığı aksadığında Türkiye'nin alternatiflerinin olup olmadığını ve varsa alternatiflerinin maliyetini tespit etmemiz, başka bir deyişle kırılganlığını ölçmemiz gerekmektedir. Bu kapsamda, artık arz endeksi (*Residual Supply Index-RSI*) kullanılacaktır. En büyük tedarikçiye olan bağımlılığı ölçen ve AB Gaz Hedef Modeli'nde kullanılan kriterlerden biri olan endeks, en büyük tedarikçi dışındaki tüm gaz sağlayıcılarının arz kapasitelerinin talebin

en az yüzde 110'una (Agency for the Cooperation of Energy Regulators, 2015: 4) karşılık gelmesini esas alır. LNG ve depolama kapasitesine artan yatırımlar nedeniyle sadece 2016 yılına dair istatistiki bilgilere yer verilmiştir. Tablodan da görüleceği üzere, Rusya dışındaki tedarik alternatiflerini düşünürken İran'dan ve Azerbaycan'dan alınacak boru gazı ve spot piyasadaki ve uzun dönemli gaz kontratlarıyla satın alınacak LNG kapasitesi ile depolama ve üretim kapasitelerinin hesaba katılması gerekmektedir.

Tablo 2. Doğal Gaz Tüketimi ve Rusya Hariç Gerçekleşen Arz Miktarı

	2016 yılı (milyar m ³)
İran gazı kapasite	9.6
Azerbaycan gazı kapasite	6.6
LNG kapasitesi ¹³	19.34
Depolama kapasitesi	2.84
Üretim	0.367
Rusya hariç toplam arz kapasitesi	38.747
Tüketim	46.39

Kaynak: EPDK, 2017c.

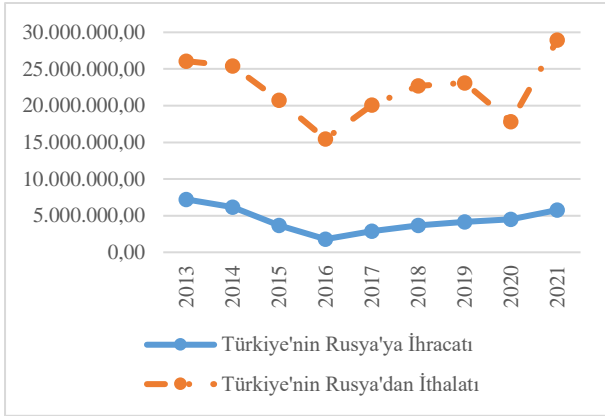
Buna göre, 2016 yılında LNG terminali ve depolama kapasitesi için artan yatırımlara rağmen artık arz endeksi yüzde 83,52 oranında gerçekleşmiş olup Türkiye'nin Rusya gazında arzda yaşanacak bir duruma karşı kırılgan olduğunu, alternatiflerin toplam talebi karşılamaktan uzak olduğunu göstermektedir. Bu rakama da Rusya dışındaki tüm arz kaynaklarının, LNG terminallerinin ve depoların yüzde 100 kapasiteyle kullanıldığı varsayımıyla ulaşılmakta olduğu unutulmamalıdır. 2016 yılında doğal gazın yüzde 36,6'sının elektrik üretiminde, yüzde 30,38'inin (EPDK, 2017c: 56-57) sanayi sektöründe tüketildiği hesaba katıldığında alternatiflerin toplam talebi karşılamamasının getireceği maliyetin büyüklüğü ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'nin bölgesel politikaları belirleme kapasitesini ve Türk Akım Boru Hattı müzakerelerindeki gücünü ölçmek için kullanılacak kriterlerden hassasiyet kriterine en iyi örnek, Kasım 2015'te Türkiye'nin Rus jetini düşürdüktan sonra Rusya'nın uyguladığı yaptırımlardır. Yaptırımlar, Rusya'nın karşılıklı bağımlılığa etki edecek politika değişikliğinde Türkiye'nin ne derece ve ne hızda etkilendiğini anlamamızı mümkün kılmaktadır. Söz konusu yaptırımlar kapsamında, TürkAkım Boru Hattı müzakerelerinin askıya alınması ve Rus gazı ithal eden özel şirketlere Ocak 2015 tarihinden geçerli olmak üzere uygulanmakta olan yüzde 10,25 oranındaki fiyat indiriminin iptal edilmesi kararlaştırılmıştı (Kaçmaz, 2015). Yaptırımlar, bazı Türk mallarının ithalatının kısıtlanmasını, Türkiye'ye düzenlenen Rusya kalkışlı turların sonlandırılmasını, Rusya ile Türkiye arasındaki tarifersiz uçak seferlerinin durdurulmasını ve Rusya'da yerleşik şirketlerde çalışan Türk vatandaşları ve Rusya'daki Türk şirketlerle ilgili sınırlandırmaları içermektedir (The Guardian, 2015). Dolayısıyla, yaptırımlar Türkiye'nin bağımlılığında aksama yaratmıştır.

Yaptırımların Türkiye'yi ne derece ve ne hızda etkilediğini anlamak için Türkiye'nin Rusya'yla dış ticaretindeki ve Rusya'dan gelen turist sayısındaki değişiklikleri incelemek gerekmektedir. Rusya, Türkiye'nin ihracatında ilk beş ülke içerisinde yer almasa da (2014 yılında yüzde 4) (Türkiye

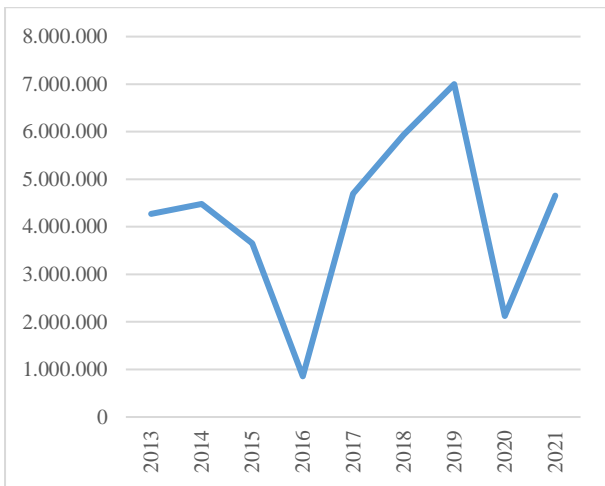
¹³ Etki FSRU Aralık 2016'da devreye girmiş ve Türk Akım müzakereleri 2016 Kasım ayında bitmiş olsa da Etki FSRU da hesaplamalara dahil edilmiştir.

İhracatçılar Meclisi, t.y.), uygulanan yaptırımların Türkiye'ye ekonomik etkisi büyük olmuştur. Türkiye'nin Rusya'ya olan ihracatı 2014 yılında 6,1 milyar Dolar'dan 2016 yılında 1,7 milyar Dolara (Türkiye İstatistik Kurumu, t.y.) (Grafik 1), Türkiye'ye gelen Rus turist sayısı da 2014 yılında 4.5 milyon'dan 2016 yılında 855 bine (Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, t.y.) düşmüştür (Grafik 2).

Grafik 1. Türkiye'nin Rusya'yla Dış Ticareti (Bin \$)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (t.y.).

Grafik 2. Türkiye'ye Gelen Rus Turist Sayısı

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, (t.y.).

Yaptırımların Türkiye'yi etkileme hızına ilişkin başka bir kanıt, Türkiye'nin özellikle doğal gazda arz güvenliğini sağlamak ve arz sağlayıcılarını çeşitlendirmek için attığı adımlardır. Her ne kadar yaptırımlar Rusya'dan Türkiye'ye yapılan enerji ihracatını içermese de, Türkiye'nin Rusya'ya doğalgaz ithalatındaki yüksek bağımlılığı, arz güvenliği konusunda endişe duyulmasına neden olmuştur. Bu kapsamda, dönemin Dışişleri Bakanı Davutoğlu Putin'in yaptırımları içeren beyanından 5 gün sonra Azerbaycan'a gitmiş ve yapılan ortak açıklamada 2018 yılından önce TANAP'ın bitirileceğini duyurmuştur (Dünya, 2015). Aynı hafta Katar'dan LNG ithali için bir ön anlaşma imzalanmıştır (Karagöz, 2015). Aynı dönemde İsrail ile Türkiye arasında yakınlaşma hızlanmış ve bu durumu Doğu Akdeniz'de İsrail'e ait doğal gaz kaynaklarıyla ilişkilendiren yorumlar medyada yer almıştır (Girit, 2015). Türkiye'nin resmi makamları da bunu doğrulamış ve Türkiye'nin Rus jetini düşürmesinin Türkiye-İsrail ilişkilerinde "yumuşama için taze bir itici güç sağladığı" (Pitel, 2015) ifade etmiştir.

Görüldüğü üzere, yaptırımlar Türkiye'yi ekonomik olarak etkilemiş ve doğal gaz arz güvenliği konusunda kaygıların artmasına yol açmıştır. Bu durum, Türkiye'nin karşılıklı bağımlılığın sektöre uğramasına hassasiyetini göstermektedir. Rus gazına alternatif olabilecek doğal gaz arz miktarının 2016 yılında yıllık tüketimi dahi karşılayamayacak olması ise Türkiye'nin kırılganlığını göstermektedir. Türkiye'nin hassasiyeti ve kırılganlığı karşılıklı bağımlılığın asimetrik olduğuna işaret etmektedir. Asimetrik karşılıklı bağımlılık, Türkiye'nin Türk Akım Boru Hattı müzakerelerinde de güçlü olmasına imkan vermemiş, Türkiye'nin bölgesel politikaları belirlemesi ya da Keohane ve Nye'in (2012) deyişiyle "sonucu etkileme"si mümkün olmamıştır. Bu husus, TürkAkım Boru Hattı'na ilişkin olarak TBMM'deki görüşmelerde AKP milletvekillerince dile getirilen "Rusya bize bağımlı hale geliyor" (Türkiye Büyük Millet Meclisi Dışişleri Komisyonu, 2016: 16) iddiasının eksikliğini de göstermektedir. Zira, taraflar arasındaki karşılıklı bağımlılık altyapı projeleriyle artsa da söz konusu bağımlılık asimetrik karakter göstermektedir.

Aralık 2014'te başlayan müzakereler, fiyat indirimi konusundaki bir anlaşmazlık nedeniyle Eylül 2015'te askıya alınmıştır. Dönemin Enerji Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı Sefa Sadık Aytakin, anlaşmazlığı Rusya tarafından ön şart olarak ileri sürülen yüzde 10,25'lik fiyat indirimini Türkiye'nin başlangıç noktası olarak değerlendirmesi olarak açıklamıştır:

Rusya ile görüşmeler şu haliyle çıkmaza girdi. Ruslar, BOTAS ve Gazprom arasındaki fiyat indirim müzakerelerini Türk Akımı'nın bir ön şartı olarak ortaya koydular. Bizse bunu bir başlangıç noktası olarak düşünmüştük. ... Rus tarafı şart koymadan fiyat indirimini uygulamış olsaydı şimdi geldiğimiz nokta daha umut verici olurdu (Erdil, 2015).

Bununla birlikte, Kasım 2015'te Rus jet uçağının düşürülmesiyle ve yaptırımlarla ilişkiler bozulmuş, Haziran 2016 tarihinde Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın özür mektubuyla yakınlaşma başlamış, Temmuz 2016'daki darbe teşebbüsünden sonra hızlanmış ve Ekim 2016'da TürkAkım Anlaşması imzalanmıştır. Yapılan açıklamalarda fiyat indiriminden bahsedilmemiştir. Mayıs 2018 tarihinde yapılan bir açıklamada ise yüzde 10,25'lik fiyat indiriminin geriye yönelik uygulanmasına karar verildiği ifade edilmiştir (Sputniknews, 2018).

Türkiye'nin fiyat indirimi konusunda geri adım atması ve TürkAkım Boru Hattı Anlaşması'nı imzalaması, Türkiye'nin alternatif tedarikçi konusundaki kırılganlığı ve yaptırımların Türkiye'yi etkileme derecesi ve hızıyla ilgilidir. Zira, Daştan'ın (2018) ifade ettiği üzere, Türkiye'nin TürkAkım müzakerelerinde kendi lehine olacak bazı kartlarını kullanmadığı görülmektedir. Bu kartlardan biri, Güney Akım Boru Hattı için yapılan 4,7 milyon dolarlık Rus yatırımının geleceğiydi. Bu yatırımın TürkAkım Boru Hattı'nda kullanılacak olması batık maliyet olmasını engelleyecekti. Ayrıca, Rusya'nın Ukrayna'ya ödemekte olduğu yıllık 1,5 milyon Dolar tutarındaki transit ücreti ödemeyecek olması, Rusya'nın mevcut kontratlardaki yükümlülüklerini yerine getirecek olması, ve Türkiye'nin Azeri gazını Avrupa'ya taşıyan TANAP projesine rakip TürkAkım'a vereceği destek müzakerelerde

Türk tarafının kullanabileceği kartlardandı (Daştan, 2018). Ancak, karşılıklı bağımlılıktaki asimetri Türkiye'nin müzakerelerdeki gücünü zayıflatmış ve müzakerelere yön verebilme kapasitesini de sınırlamıştır.

4. Sonuç

Bu makale, Türkiye'den geçen boru hatlarının Türkiye'nin merkez ülke olmasına katkı sağladığına yönelik AKP anlatısını sorgulamış ve TürkAkım Boru Hattı örneğinde incelemiştir. Makale, öncelikle Davutoğlu'nun söylemlerini analiz ederek merkez ülke kavramını işlemselleştirmiş ve ekonomik aktarım hatlarının üzerinde kurulu olma, güç edinimi ve bölgesel politikaları belirleme değişkenlerini tespit etmiştir. AKP anlatısına göre, ekonomik aktarım hatları üzerinde kurulu olma değişkeni ile güç edinimi değişkeni arasında bir ilişki mevcut olup güç edinimi doğal gaz ticaret merkezini de içermektedir. Ancak, değişkenlerin incelenmesi sonucunda merkez ülke kavramının, ekonomik bir terim olan doğal gaz ticaret merkezi kavramının ötesine geçtiği ve jeopolitik bir anlam da taşıdığı saptanmıştır. Dolayısıyla, bu makale alanyazına hakim olan boru hatlarının Türkiye'nin doğal gaz ticaret merkezi olmasına katkı sağladığı ve/veya sağlamadığı yönündeki çalışmalardan ayrılmaktadır. Makale, bir taraftan alanyazında yer alan çalışmalara benzer şekilde TürkAkım Boru Hattı'na ilişkin Hükümetlerarası Anlaşma'nın ve doğal gaza kontratlarına ilişkin Rusya'yla yapılan müzakerelerin Türkiye'nin doğal gaz ticaret merkezi olmasına ne derece katkı sağladığını araştırmıştır. Diğer taraftan, Keohane ve Nye'in (2012) kırılma ve hassasiyet kriterlerini TürkAkım Boru Hattı müzakerelerinin başladığı, askıya alındığı ve sonlandığı 2014, 2015 ve 2016 yıllarındaki Türkiye-Rusya ilişkilerine uygulayarak bölgesel politikaları belirleme değişkeninde artış olup olmadığını araştırmıştır. Bu yönüyle alanyazına katkı sağlamaktadır.

Makale, değişkenlerin incelenmesi sonucunda TürkAkım Boru Hattı'nın Türkiye'nin merkez ülke olmasına çok sınırlı katkı sunduğunu savunmaktadır. Zira, söz konusu değişkenlerden sadece ekonomik aktarım hatları üzerinde kurulu olma değişkeninde 15,75 milyar m³'lük artış yaşanmıştır. Güç edinimi değişkeninde artış yaşanmadığı tespit edilmiştir. Anlaşma, birinci ve ikinci kara hatlarından geçecek gazın münhasıran Rus gazı olmasına, ikinci kara hattının ulusal iletim sistemine dahil olmamasına ve Türkiye'de doğal gaz piyasasını düzenleyen kurallara bağlı olmamasına hükmetmektedir. Avrupa'ya gaz taşımak için mevcut ulusal iletim sisteminin kullanılması yerine inşa edilen ve işletilen yeni hatta ilişkin kısıtlayıcı hükümler Türkiye'nin gücünde herhangi bir artış yapmamaktadır. Ayrıca, Boru Hattı'ndan geçecek gaza ilişkin kontratlarda yer alan ihracat yasağı ve al ya da öde gibi kısıtlayıcı hükümler doğal gaz ticaret merkezi olmaya hizmet etmemektedir. Bu durum, enerjiye ilişkin altyapı yatırımlarının güç edinimi sağladığı yönündeki anlatının eksikliğini de göstermektedir. Söz konusu yatırımların işletim sürecine ilişkin kuralların ve ticarete kısıtlayıcı hükümlerin var olup olmaması güç ediniminin göstergesi niteliğindedir.

Türkiye'nin bölgesel politikaları belirleyip belirlemediği ölçülürken 2016 yılında en büyük tedarikçi olan Rusya'nın olası herhangi bir kesintisinde Türkiye'nin arz kapasitesinin yüzde 83,52 oranında olduğu ve ülkenin iç tüketimini

karşılıklı tespit edilmiştir. Bu durum, TürkAkım Boru Hattı müzakerelerinde Türkiye'nin kırılma noktasını göstermektedir. Rusya'nın Türkiye'ye uyguladığı yaptırımların Türk ekonomisine etkisi ve Türkiye'nin doğal gazda tedarikçi çeşitlendirmek için giriştiği enerji diplomasisi karşılıklı bağımlılık sektöre uğradığı zaman ülkenin hassasiyetini göstermektedir. Dolayısıyla, taraflar arasında ilgili yıllarda var olan karşılıklı bağımlılıktaki asimetrisinin yürütülen müzakerelerde Türkiye açısından güçsüzlüğe neden olduğu, bölgesel politikaları belirleme kapasitesinde zayıflık yarattığı ve güç edinimini artırabilecek hükümlerin yokluğuna yol açtığı makalenin önemli bulgularındandır. Bu durum, Keohane ve Nye'in (2012) asimetrik karşılıklı bağımlılıkta taraflardan daha az bağımlı olanın müzakerelerde daha güçlü olduğu ve müzakere sonucunu etkileyebileceği yaklaşımıyla uyumludur. Bu bulgu, Daştan'ın (2018) Türkiye'nin TürkAkım Boru Hattı müzakerelerini iyi yönetemediği iddiasını da tamamlar niteliktedir.

Merkez ülke kavramına ait değişkenler ve tüm bulgular gözden geçirildiğinde, makalenin gelecek akademik çalışmalara ve politika yapım sürecine iki açıdan etkisi vardır. Öncelikle, AKP anlatısında sürekliliği bulunan merkez ülke kavramına ait değişkenler, kavramın kullanıldığı her durumda kullanılabilir niteliktedir. İkinci olarak, Türkiye'nin karşılıklı bağımlılığının asimetrik olduğu ülkelerle benzer sonuçlar yaşayabileceği açıktır. Dolayısıyla, asimetriyi azaltacak ya da ortadan kaldıracak hamleler Türkiye'nin yürüttüğü diplomatik müzakerelerde elini güçlendirecek ve güç ediniminde artış sağlayacaktır.

Teşekkür

Makalenin ilk taslağına görüşlerini bildiren Cerem Cenker-Özek, Emre Erdemir, Ercan Sadi, Gözde Turan, İlhan Uzgöl, Kadir Çırağ, Nermin Aydemir, Toygar Halistoprak ve Yağmur Yetimoğlu'na teşekkür ederim.

Kaynakça

- Agency for the Cooperation of Energy Regulators (2015). *European Gas Target Model Review and Update*, <https://documents.acer.europa.eu/Events/Presentation-of-ACER-Gas-Target-Model-/Documents/European%20Gas%20Target%20Model%20Review%20and%20Update.pdf> (erişim tarihi: 24.12.2022).
- Akkuyu Nükleer (t.y.). <http://www.akkunpp.com/akkuyu-ngs-insaat-projesi> (erişim tarihi: 25.12.2022).
- Aktürk, A. (2010). "Transit mi, hub mi yoksa transit hub mi?" http://www.akturk.org/akturk.org/Makaleler_Articles/Entries/2010/11/5_Transit_mi%2C_Hub_m_Yoksa_Transit_Hub_m.html (erişim tarihi: 23.12.2022).
- Arı, T. (2004). *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, 4. B. Alfa Yayınları, İstanbul.
- Aslan, A. (2018). Türk Dış Politikasını Anlamak için Kavramsal Bir Çerçeve: Otonom Arayış. K. İnät, A. Aslan ve B. Duran (Ed.), *Kuruluşundan Bugüne AK Parti-Dış Politika*. SETA Yayınları, İstanbul, 17-40.
- Ateşoğlu Güney, N. (2016). Turkey as an Energy Hub for Europe. R. Bardazzi, M.G. Paziienza ve A. Tonini (Ed.), *European Energy and Climate Security*. Springer, Cham, 65-80.
- Ateşoğlu Güney, N. (2018). Türk-Rus İlişkilerinde İkinci Bahar Kalıcı mı? B. Duran, K. İnät ve M. Caner (Ed.), *Türk Dış Politikası Yıllığı 2017*. SETA Yayınları, İstanbul, 45-52.
- Barmin, Y. (2017). Russian Energy Policy in the Middle East. *Insight Turkey*, 19(4), 125-136.

- Bilgin, M. (2011). Energy Policy in Turkey: Security, Markets, Supplies and Pipelines. *Turkish Studies*, 12(3), 399–417.
- Bingöl Valiliği (2022). <http://www.bingol.gov.tr/disisleri-bakanimiz-sayin-mevlut-cavusoglu-bingolde> (erişim tarihi: 25.12.2022).
- BOTAŞ (t.y.). BOTAŞ Doğal Gaz-Petrol Harita, <https://www.botas.gov.tr/Sayfa/dogal-gaz-ve-petrol-boru-hatları-haritasi/168> (erişim tarihi: 24.02.2023).
- Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı. (t.y.). https://www.iletisim.gov.tr/turkce/stratejik_iletisim_calismalari/detaylar/cumhurbaskani-erdogan-hedefimiz-turkiyeyi-kuresel-enerji-merkezlerinden-biri-haline-getirmekdir (erişim tarihi: 25.12.2022).
- Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı (2022). <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/cumhurbaskani-erdogan-turkiye-diplomaside-merkez-ulke-konumunu-guclendirmektedir> (erişim tarihi: 25.12.2022).
- Çavuşoğlu, M. (2020). <https://twitter.com/mevlutcavusoglu/status/1296785975390208000> (erişim tarihi: 22.12.2022).
- Çeviköz, Ü. (2016). Could Turkey Become a New Energy Trade Hub in South East Europe? *Turkish Policy Quarterly*, Summer, 67-76.
- Daştan, S. (2018). Negotiation of a Cross-border Natural Gas Pipeline: An Analytical Contribution to the Discussions on Turkish Stream. *Energy Policy*, <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2018.03.012>.
- Davutoğlu, A. (2004). Türkiye Merkez Ülke Olmalı. <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=107581> (erişim tarihi: 12.05.2022).
- Davutoğlu, A. (2012a). Principles of Turkish Foreign Policy and Regional Political Structuring. TEPAV Turkey Policy Series.
- Davutoğlu, A. (2012b). *Stratejik Derinlik*, 75. B. Küre Yayınları, İstanbul.
- Davutoğlu, A. (2013a). The Three Major Earthquakes in the International System and Turkey. *The International Spectator*, 48:2, 1-11.
- Davutoğlu, A. (2013b). *Teoriden Pratiğe Türk Dış Politikası Üzerine Konuşmalar*. Küre Yayınları, İstanbul.
- Demiryol, T. (2018). Türkiye-Rusya İlişkilerine Enerjinin Rolü: Asimetrik Karşılıklı Bağımlılık ve Sınırları. *Gaziantep University Journal of Social Sciences* 17(4), 1438-1455.
- Dışişleri Bakanlığı. (2013). https://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-ahmet-davutoglu_nun-v-_buyukelciler-konferansinda-yaptigi-konusma-2-ocak-2013_-ankara.tr.mfa (erişim tarihi: 22.10.2022).
- Dışişleri Bakanlığı. (2022). <https://www.mfa.gov.tr/sayin-bakanimizin-kastamonu-is-insanlari-ve-sivil-toplum-kuruluslari-temsilcileriyle-bulismada-yaptigi-konusma-13-09-2022.tr.mfa> (erişim tarihi: 25.12.2022).
- Diken. (2021, Ocak 12). “Reuters Analizi: Türkiye’nin Doğalgaz Faturası Hiç Olmadığı Kadar Yüksek olabilir”. <https://www.diken.com.tr/reuters-analizi-turkiyenin-dogalgaz-faturasi-hic-olmadigi-kadar-yukselebilir/> (erişim tarihi: 19.09.2022).
- Diken. (2022, Ocak 6). “BOTAŞ’la Gazprom Arasında Doğalgaz Anlaşması: Fiyat Açıklanmadı”. <https://www.diken.com.tr/botasla-gazprom-arasinda-dogalgaz-anlasmasi-fiyat-aciklanmadi/>
- Dünya (2015, Aralık 3). “Ankara ve Bakü’den TANAP’ı Hızlandırma Kararı”. <https://www.dunyabulteni.net/dis-politika/ankara-ve-bakuden-tanapi-hizlandirma-karari-h347806.html>
- Ediger, V. (t.y.). Enerji ve Siyaset: Türkiye-Rusya Enerji İlişkileri. *Panorama KHas 20*, <http://panorama.khas.edu.tr/dosya-enerji-ve-siyaset-turkiyerusya-enerji-iliskileri-72> (erişim tarihi: 03.01.2023).
- Ediger, V. ve Durmaz, D. (2017). Energy in Turkey and Russia’s Roller-Coaster Relationship. *Insight Turkey* 19(1), 135-155.
- Elliott, S. (2021). “Russian Gas Flows into Europe at 2021 Lows in Nov on Susudued Beraus Transit” <https://www.spglobal.com/commodityinsights/en/market-insights/latest-news/natural-gas/061822-russian-gas-deliveries-via-turkstream-to-halt-june-21-28-for-annual-maintenance> (erişim tarihi: 25.12.2022).
- Eminoğlu, C. (2015). Liberalization Process and Legal Aspects of the Turkish Natural Gas Market. A. Dorsman, W. Westerman ve J. Simpson (Ed.), *Energy Technology and Valuation Issues*. Springer International Publishing, Switzerland, 147-164.
- Energy Information Administration (2015). “Russia”, https://www.eia.gov/international/content/analysis/countries_long/Russia/archive/pdf/russia_2015.pdf (erişim tarihi: 20.07.2022).
- Energy Information Administration (2016). “Country Analysis Brief: Russia”, https://www.eia.gov/international/content/analysis/countries_long/Russia/archive/pdf/russia_2016.pdf (erişim tarihi: 20.07.2022).
- Energy Information Administration (2017). “Country Analysis Brief: Russia”, https://www.eia.gov/international/content/analysis/countries_long/Russia/archive/pdf/russia_2017.pdf (erişim tarihi: 20.07.2022).
- Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu. (2015a). *Elektrik Piyasası 2014 Yılı Piyasa Gelişim Raporu*. EPDK. Ankara.
- Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu. (2015b). *Petrol Piyasası 2014 Yılı Sektör Raporu*. EPDK. Ankara.
- Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu. (2016a). *Elektrik Piyasası 2015 Yılı Piyasa Gelişim Raporu*. EPDK. Ankara.
- Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu. (2016b). *Petrol Piyasası 2015 Yılı Sektör Raporu*. EPDK. Ankara.
- Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu. (2017a). *Elektrik Piyasası 2016 Yılı Piyasa Gelişim Raporu* (Ankara).
- Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu. (2017b). *Petrol Piyasası 2016 Yılı Sektör Raporu*. EPDK. Ankara.
- Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu. (2017c). *Doğal Gaz Piyasası 2016 Yılı Sektör Raporu*. EPDK. Ankara.
- Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu. (2022a). *Doğal Gaz Piyasası 2021 Yılı Sektör Raporu*. EPDK. Ankara.
- Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu. (2022b). *Petrol Piyasası 2021 Yılı Sektör Raporu*. EPDK. Ankara.
- Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. (2017). http://www.sp.gov.tr/upload/xSPstratejikPlan/files/nQbTc+etkb_stratejik_plani.pdf
- Erdil, M. (2015). “Türk Akımı Donduruldu”. <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/turk-akimi-donduruldu-30042596> (erişim tarihi: 12.08.2022).
- Erşen, E. ve Çelikpala, M. (2019). Turkey and the Changing Energy Geopolitics of Eurasia. *Energy Policy*, 128, 584–592.
- Ertem, C. (2017). “Enerjide devrim...”. <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/cemil-ertem/enerjide-devrim-2417340> (erişim tarihi 12.08.2022).
- Evrensel. (2015, Aralık 3). “Davutoğlu: Türkiye ve Rusya Sorunları Konuşarak Çözecek İradeyi Göstermelidir”, <https://www.evrensel.net/haber/266663/davutoglu-turkiye-ve-rusya-sorunlari-konusarak-cozecek-iradeyi-gostermelidir> (erişim tarihi: 15.08.2022).
- Frackell, B. E. (2013). Current Developments in Regional Energy Security and Turkey. *Insight Turkey*, 15(1), 63-72.
- Furuncu, Y. (2018a). TANAP’ın Orta Asya ve Avrupa Enerji Pazarlarına Etkisi. *Yönetim ve Ekonomi*, 25(2), 543-561.
- Furuncu, Y. (2018b). Enerji Güvenliği ve Karşılıklı Bağımlılık Perspektifinden Türk Akımı Projesi. *SETA Perspektif*, Sayı 216.
- Gazprom Group (t.y.). *Gazprom in Figures 2015-2019 Factbook*.
- Girit, S. (2015). “Türkiye-İsrail Yakınlaşması: Doğalgaz ve Suriye Faktörü”. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/12/151217_turkiye_israil_seli_n_girit (erişim tarihi: 10.08.2022).
- Global Enerji (2011). “Şeyl Gazı Doğal Gaz Yatırımlarını Etkiledi”. <https://arifbey.wordpress.com/2013/07/15/236/> (erişim tarihi: 13.09.2022).
- Gorst, I. ve O’Byrne, D. (2011). “Turkey Deal Boosts Russia’s Pipeline Project”. <https://www.ft.com/content/e0613af4-3170-11e1-a62a-00144feabdc0> (erişim tarihi: 12.12.2022).

- Haberrus (2022). "Gazprom, Türkiye'ye gaz tedarik sözleşmelerini uzattı". <https://haberrus.ru/economics/2022/01/05/gazprom-turkiye-ye-gaz-tedarik-sozlesmelerini-uzatti.html> (erişim tarihi: 12.10.2022).
- Hacıoğlu, N. (2011). "Putin: Türkiye'nin Güney Akım'a Vize Vermesi Yeni Yıl Hediyesi". <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/putin-turkiye-nin-guney-akim-a-vize-vermesi-yeni-yil-hediyesi-19559815> (erişim tarihi: 10.08.2022).
- Heather, P. (2015). The evolution of European traded hubs. *OIES Paper*: 104, <https://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2016/02/NG-104.pdf>
- Hürriyet (2019, Şubat 26). "Türkiye Doğal Gazda Önemli Döneme Giriyor". <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/turkiye-dogal-gazda-onemli-doneme-giriyor-41130206> (erişim tarihi: 24.12.2022).
- International Energy Agency (2008). *Development of Competitive Gas Trading in Continental Europe*. <https://www.iea.org/reports/development-of-competitive-gas-trading-in-continental-europe> (erişim tarihi: 12.09.2022).
- International Energy Agency (2022). *How Europe can Cut Natural Gas Imports from Russia Significantly within One Year*. <https://www.iea.org/news/how-europe-can-cut-natural-gas-imports-from-russia-significantly-within-a-year> (erişim tarihi: 25.12.2022).
- Kaçmaz, S. (2015). "Russia Halts Turkish Stream Gas Pipeline Over Jet". <http://www.milliyet.com.tr/en/russia-halts-turkish-stream-gas-pipeline-over-jet-2157893> (erişim tarihi: 10.08.2022).
- Kakışım, C. (2019). Karşılıklı Bağımlılık Kapsamında Türkiye-Rusya Enerji İlişkilerinin Analizi. *Uluslararası Siyaset Bilimi ve Kentsel Araştırmalar Dergisi*, 7(1), 67-89.
- Kakışım, C. (2020). Türkiye'nin Bölgesel Doğal Gaz Merkezine Dönüşebilme Potansiyeli. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 8(24), 255-280.
- Karagöl, E. T. (2016). 23. Dünya Enerji Kongresinin Yansımaları. *Kriter*, 1(7), <https://kriterdergi.com/ekonomi/23-dunya-enerji-kongresinin-yansimalari> (erişim tarihi: 05.09.2022).
- Karagöl, E. T. (2017). "Doğu Akdeniz'de Enerji Kartı". *Kriter*, 2(18), <https://kriterdergi.com/ekonomi/dogu-akdenizde-enerji-karti> (erişim tarihi: 05.09.2022).
- Karagöl, E. T., Ateş, S. A., Kaya, S. ve Kızılkaya, M. (2016). *Türkiye'nin Enerjide Merkez Ülke Olma Arayışı*. SETA Yayınları, Sayı 60.
- Karagöl, E. T. ve Kaya, S. (2014). Enerji Arz Güvenliği ve Güney Gaz Kordioru (GGK). *SETA Analiz*, Sayı 108.
- Karagöl, E. T. ve Kızılkaya, M. (2015). The Turkish Stream Project in the EU-Russia-Turkey Triangle. *Insight Turkey*, 17(2), 57-65.
- Karagöz, S. (2015). "Turkey, Qatar Sign Liquefied Natural Gas Agreement". <https://www.dailysabah.com/energy/2015/12/02/turkey-qatar-sign-liquefied-natural-gas-agreement> (erişim tarihi: 05.09.2022).
- Karan, M. B., Küçüközmen, C. ve Aktürk A. (2014). Re-examining Turkey's Potential of Becoming a Natural Gas Hub. A. Dorsman, T. Gök ve M.B. Karan (Ed.), *Perspectives on Energy Risk*. Springer, 119-142.
- Keohane, R. ve Nye, J. (1989). *Power and Interdependence: World Politics in Transition*. Little Brown, Boston.
- Keohane, R. ve Nye, J. (2012). *Power and Interdependence*, 4th ed. Pearson, Illinois.
- Kim Y., ve Blank, S. (2016). The New Great Game of Caspian Energy in 2013-14: 'Turk Stream', Russia and Turkey. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 18(1), 37-55.
- Kolbay, A. (2010). Ulusal Şampiyonluk ve Rakiplerle Büyümenin Erdemi. <http://www.petroturk.com/HaberGoster.aspx?id=3622&haber=Ulusal-sampiyonluk-ve-rakiplerle-birlikte-buyumenin-erdemi>
- Korkmaz, D. (2021). *Turkey and the EU in an Energy Security Society: The Case of Natural Gas*. Palgrave, Cham.
- Köstem, S. (2018). The Political Economy of Turkish-Russian Relations: Dynamics of Asymmetric Interdependence. *Perceptions*, XXIII (2), 10-32.
- Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü. (t.y.a). <https://www.mta.gov.tr/v3.0/bilgi-merkezi/2014-komur-ithalati> (erişim tarihi: 03.07.2022).
- Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü. (t.y.b). <https://www.mta.gov.tr/v3.0/bilgi-merkezi/2015-komur-ithalati> (erişim tarihi: 03.07.2022).
- Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü. (t.y.c). <https://www.mta.gov.tr/v3.0/bilgi-merkezi/2016-maden-ithalat-degerleri> (erişim tarihi: 03.07.2022).
- Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü. (t.y.d.). <https://www.mta.gov.tr/v3.0/sayfalar/bilgi-merkezi/turkiyede-madencilik/2021-yili-maden-dis-ticaret.pdf> (erişim tarihi: 03.07.2022).
- Meclis Haber (2011). https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/haber_portal.aciklama?p=113611 (erişim tarihi: 02.10.2022).
- Metin, F. (2018). "Karbuz: Jeopolitik Önem Enerjide Karın Doyurmuyor". <https://www.enerjigunlugu.net/karbuz-jeopolitik-onem-enerjide-karin-doyurmuyor-27104h.htm> (erişim tarihi: 12.09.2022).
- OEC World. (t.y.a). <https://oec.world/en/profile/bilateral-product/refined-petroleum/reporter/rus?yearExportSelector=exportYear5> (erişim tarihi: 03.07.2022).
- OEC World. (t.y.b). <https://oec.world/en/profile/bilateral-product/crude-petroleum/reporter/rus?yearExportSelector=exportYear5> (erişim tarihi: 03.07.2022).
- Organisation for Economic Development and Cooperation. (2020). Fossil Fuel Support Country Note, Russia, <https://www.oecd.org/fossil-fuels/data/> (erişim tarihi: 15.11.2022).
- Özdemir, V. (2017). The Political Economy of the Turkey's Gas Geopolitics. M. Shroder, M.O. Bettzuge, ve W. Wessels (Ed.), *Turkey as an Energy Hub? Contributions on Turkey's Role in EU Energy Supply*. Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden, 111-122.
- Özyılmaz Kiraz, B. (2021). Türk Dış Politikasında Merkez Ülke Olma Yönelimi: Dönüşüm mü, Devamlılık mı? *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 12(30), 501-519.
- Petrotürk. (2010). İthalat özel sektör oyuncularını tam olarak serbest bırakılmalı. <http://www.petroturk.com/HaberGoster.aspx?id=4071&haber=-ithalat-ozel-sektor-oyunculari-icin-tam-olarak-serbest-birakilmali> (erişim tarihi: 15.11.2022).
- Pirani, S. (2018). Russian Gas Transit Through Ukraine After 2019: The Options. *Oxford Energy Insight*: 41, <https://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2018/11/Russian-gas-transit-through-Ukraine-after-2019-Insight-41.pdf?v=ebe021079e5a>
- Pitel, L. (2015). Turkey and Israel Poised to Restore Diplomatic Ties After Secret Talks. *Independent*, <https://www.independent.co.uk/news/world/europe/turkey-and-israel-poised-to-restore-diplomatic-ties-after-secret-talks-a6779031.html> (erişim tarihi: 11.03.2019).
- Rekabet K. (2013). 4646 Sayılı Doğal Gaz Piyasası Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısına İlişkin Rekabet Kurumu Görüşü. <http://www.rekabet.gov.tr/File/?path=ROOT%2fDocuments%2fKurum+G%C3%B6r%C3%BC%C5%9F%C3%BC%2fdogalgazgorus.pdf> (erişim tarihi: 15.10.2022).
- Resmi Gazete. (2001, 2 Mayıs; 24390). Doğal Gaz Piyasası Kanunu.
- Roberts, J. (2010). Turkey as a Regional Energy Hub. *Insight Turkey*, 12(2), 39-48.
- Soysal, C., Yücel, C. Ö., Koyuncu, T. ve Tokgöz, E. (2012). Doğalgaz Sektör Araştırması Raporu. Rekabet Kurumu Yayınları, Ankara.
- Sputniknews (2018, Mayıs 27). "Albayrak: Rusya ile Yürütülen Tahkim Süreci için Anlaşmaya Vardık" <https://tr.sputniknews.com/turkiye/201805271033608811-albayrak-rusya-tahkim-sureci-anlasma/> (erişim tarihi: 02.04.2022).
- Star (2016, Mayıs 18). "TAP ve TANAP enerjide bir başarı öyküsüdür". <https://www.star.com.tr/ekonomi/tap-ve-tanap-enerjide-bir-basari-oykusudur-haber-1111909/> (erişim tarihi: 09.08.2022).
- Suphi, D. (2019). Doğal Gaz Sektöründen Moskova Çıkarması, *Enerji Panorama*, 6(68), 26-27.
- Tagliapietra, S. (2014). The EU-Turkey Energy Relations After the 2014 Ukraine Crisis. Enhancing the Partnership in a Rapidly Changing

Environment, *Energy: Resources and Markets*, Fondazione Eni Enrico Mattei (FEEM).

TANAP. (t.y.). <https://www.tanap.com/bulten-23> (erişim tarihi: 12.09.2022).

The Guardian (2015, Kasım 28). “Vladimir Putin Calls for Greater Sanctions Against Turkey”. <https://www.theguardian.com/world/2015/nov/28/vladimir-putin-calls-for-greater-sanctions-against-turkey> (erişim tarihi: 09.09.2022).

TRT Haber (2015, Eylül 30). “Türk Akımı’nda 1,5 Yıllık Mücadele”. <https://www.trthaber.com/haber/ekonomi/turk-akiminda-15-yillik-muzakere-206163.html> (erişim tarihi: 09.09.2022).

Türkiye Büyük Millet Meclisi. (2010, 20 Aralık). Tutanak Dergisi, Yasama Dönemi 23, Yasama Yılı 5, Cilt 87, 27’nci Birleşim, <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanak/donem23/yil5/bas/b037m.htm> (erişim tarihi: 19.09.2022).

Türkiye Büyük Millet Meclisi. (2016). Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ve Rusya Federasyonu Hükümeti Arasında Türk Akım Gaz Boru Hattı Projesine İlişkin Anlaşmanın Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun Tasarısı (1/788) ve Dışişleri Komisyonu Raporu, <https://www5.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss441.pdf> (erişim tarihi: 19.09.2022).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Dışişleri Komisyonu. (2012). Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Türkiye Cumhuriyetine Doğal Gaz Satışına ve Azerbaycan Cumhuriyeti Kaynaklı Doğal Gazın Türkiye Cumhuriyeti Toprakları Üzerinden Transit Geçişine ve Doğal Gazın Türkiye Cumhuriyeti Toprakları Üzerinden Taşınması için Münhasır Boru Hattının Geliştirilmesine İlişkin Anlaşmanın Onaylanmasının Uygun Bulduğu Hakkında Kanun Tasarısı ile Dışişleri Komisyonu Raporu (1/615). Tutanak Dergisi, Yasama Dönemi 24, Yasama Yılı 2, Sıra Sayısı 298.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Dışişleri Komisyonu. (2016). Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ve Rusya Federasyonu Hükümeti Arasında Türk Akım Gaz Boru Hattı Projesine İlişkin Anlaşmanın Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun Tasarısı (1/788) ve Dışişleri Komisyonu Raporu, Tutanak Dergisi. 26. Donem, 2. Yasama Yılı, Sıra Sayısı: 441.

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası. (t.y.). <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Odemeler+Dengesi+ve+İlgili+Istatistikler/Odemeler+Dengesi+Istatistikleri/> (erişim tarihi: 01.07.2023).

Türkiye İstatistik Kurumu (t.y.). <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=dis-ticaret-104> (erişim tarihi: 03.07.2023).

Türkiye İhracatçılar Meclisi (t.y.). İhracat Rakamları, <https://tim.org.tr/tr/ihracat-rakamlari>

Vatan (2018, Haziran 13). “Türkiye İpek Yolu ile Enerji ‘Hub’ı Oldu”. <https://www.gazetevatan.com/ekonomi/turkiye-ipek-yolu-ile-enerji-hub-oldu-1174400> (erişim tarihi: 09.03.2023).

Villar, L. ve Hamilton, M. (2017). “The Danish and Turkish Straits are critical to Europe’s Crude Oil and Petroleum Trade”. <https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=32552> (erişim tarihi: 09.03.2023).

Winrow, G. (2014). Realization of Turkey’s Energy Aspirations Pipe Dreams or Real Projects? *Turkey Project Policy Paper*, 4, <https://www.brookings.edu/research/realization-of-turkeys-energy-aspirations-pipe-dreams-or-real-projects/> (erişim tarihi: 22.03.2023).

World Energy TV. (2017). <https://www.youtube.com/watch?v=m0Hr62onIF0&t=40s> (erişim tarihi: 10.02.2022).

Yeni Asır. (2018, Kasım 19). “Bakan Albayrak’tan Türk Akım Mesajı”. <https://www.yeniasir.com.tr/gundem/2018/11/19/bakan-albayraktan-turkakim-mesaji/amp> (erişim tarihi: 09.03.2023).

Yeşiltaş, M. ve Balcı, A. (2011). AK Parti dönemi Türk Dış Politikası sözlüğü: Kavramsal bir harita. *Bilgi*, 23, 9-34.

Yılmaz Bozkuş, R. (2019). Analysis of Turkey’s role as a possible energy hub. *GeoJournal*, 84, 1353–1364.